

Voruta

Nr. 11 (677) 2009 m. birželio 6 d. Lietuvos istorijos laikraštis ISSN 1392-0677 Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

15

Jovita
NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ,
Antanas LESYS

Šalčininkų krašto
Eišiškių valsčiaus
lietuviškos
mokyklos (1939-
1944 m.)

„Vorutos“ skaitytojų dėmesiui

Lietuvos paštuose priimama laikraščio „Voruta“ prenumerata 2009 metams.

Galima „Vorutą“ užsiprenumeruoti ir internetu, adresu: www.post.lt

Prenumeratos kaina:

1 mėn.	3,00 Lt
3 mėn.	9,00 Lt
6 mėn.	18,00 Lt

Taip pat galima užsiprenumeruoti ir elektroninį laikraščio „Voruta“ variantą. Reikia atsiųsti prašymą į „Vorutos“ redakciją el. paštu, adresu: vorutosfondas@voruta.lt.

Laikraštis bus išsiųstas el. paštu nurodytu adresu. Kaina kaip ir prenumeratos pašte.

„Vorutos“ administracija

Birželio 7 d. – rinkimai į Europarlamentą

Lietuvos Sąjūdžiui – 21 metai!

Birželio 3-ąją, Sąjūdžio dieną, „Vorutos“ bendradarbis Jonas Česnavičius atsiuntė savo fotoarchyvo nuotrauką, kurioje užfiksuotas momentas, kai 1988 birželio 3 d. Lietuvos Mokslų Akademijos salėje buvo siūlomi kandidatai į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinę grupę. Nuotrauka niekur nepublikuota. Iš kairės: Alvydas Medalinskas, kalba A. Juška (?), už jo - akad. Antanas Buračas

Gegužės įvykių mozaika

Gediminas Paviržis

šimet švenčia savo 15-os metų jubiliejų, buvo apibrėžtas tolesnis jo veiklos kelias, misija, vizija, santykiai su kitomis ES institucijomis, toliau nagrinėta svarbiausia RK tema – subsidiarumo kontrolė bei jo įtvirtinimas politiniame gyvenime. Dažnai diskutuota migracijos, lyčių lygybių, tautinių mažumų klausimais.

Taip išėjo, kad grįžtant iš Briuselio iki Kopenhagos, kartu skridome su Lenkijos delegacijos RK nariu, Gdynės savivaldybės tarybos vadovu dr. Stanislaw Szwabski. Jis labai gražiai kalbėjo apie Kauną, kuriame dažnai lankosi, santykius su Kauno mokslininkais iš KTU, su kuriais sprendžia įvairias problemas ir džiaugėsi, kad gegužę aplankys Vilnių, brangų abiem tautoms miestą. Keitėmės atvirai įvairiomis abiejose tautose diskutuojančiomis temomis. Kadangi

tai vyko Lietuvos ir Lenkijos parlamentarių asamblėjos Vilniuje išvakarėse, pasakiau, kad būtų gerai, jei ir asamblėjoje atvirai būtų išsakomi skauduliai, jaudinantys abi tautas ir gauti oficialūs atsakymai, nes vieša žiniasklaidoje sukelta opinija, kai padėtis vertinama gandas, o ne objektyvia informacija, aplenkia tikrovę.

Labai gerai, kad šios asamblėjos darbą platokai nušvietė laikraštis „VORUTA“ (2008-05-23, Nr. 10). Malonu, kad minėtoje asamblėjoje atvirai ir buvo kalbama. Gal dėl to pirmą kartą per 15-ka metų nebuvo priimta bendra rezoliucija, nes abi pusės turėjo svarių argumentų. Labai išsamų pranešimą padarė Lietuvos Respublikos URM sekretorius Žygimantas Pavilionis. Tai - gairės, kurios svarbios abiem tautoms.

Kaip visada atvirai kalbėjo Seimo narys Gintaras Songaila, pažymėjęs, kad proporcingai gana gausi Lietuvos lenkų tautinė nesulyginamas teisės ir galimybės, nors Lenkijos viešojoje erdvėje fonas sudarytas visai priešingas. Šią tezę jis parėmė neginčijamais faktais ir skaičiais.

Jaudinanti buvo Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkės Irenos Gasperavičiūtės kalba. Ją autentišką reikėtų išspausdinti Lietuvos lenkų skaitomuose laikraščiuose.

Nukelta į 3 p.

Apie lietuvių pavardžių lenkinimą ir lenkiškas raides

Akad. prof. habil. dr. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius

Akad. Zigmas Zinkevičius

nuo amžių buvo lenkinama. Tasai procesas pavardes labai palietė. Dėl jo daugelis dabartinių mūsų pavardžių turi lenkų kilmės šaknį (paprastai išverstą iš lietuvių kalbos, pvz., *Žukaitis* iš *Žukas*, o ši pavardė – vertinys iš *Vabalas*) arba priesagą (pvz., *Vanagauskas* iš *Vanagas* su lenkų kilmės priesaga *-auskas*), neretai lietuviška būna tik galūnė (pvz., *-as* pavardėje *Žukauskas*). Tokios pavardės atsirado čia pat, Lietuvoje, nėra atneštinės iš Lenkijos. Ju, net panašių, nerasta *Senujų lenkų asmenvardžių žodyne* (*Slownik staropolskich nazw os-*

obowych, t. 1-6). Išimtį sudaro reti atvejai, kuomet asmuo persikėlė gyventi iš Lenkijos į Lietuvą. Bet apie tokias pavardes jau kita kalba.

Visa tai, kas pasakyta, tinka ir vadinamajam Vilniaus kraštui – buvusiai Lenkijos okupuotai Lietuvos daliai, praeityje sudariusiai etninių lietuvių žemių branduolį, kuriame formavosi Lietuvos valstybė su sostine Vilniumi. To krašto ribas nulėmė gen. Želigovskio armijos užimtas Lietuvos plotas, kuris savo asmenvardžiais niekuo nesiskiria nuo likusios Lietuvos, tik jie čia dar labiau sulenkinti okupacinės lenkų valdžios.

Taigi dabartinės „lenkiškomis“ laikomos lietuvių pavardės yra kilusios iš senųjų lietuvių asmenvardžių, lenkintų nuo pat karaliaus Jogailos laikų. Kaip kalbos istorikas tai esu gerai ištyręs.

Atkakliai reikalaujami sulenkintas pavardės rašyti lenkiškomis raidėmis dabar lenkai siekia vienintelio tikslo – galutinai nutautinti buvusiąją okupuotą lietuvių tautos dalį. Jie žino ką daro. Prisiminkime

Nukelta į 16 p.

Apie savęs atradimą

Aušra KALINAUSKIENĖ, Vilnius

Astrida Petraitytė

Tėsinys. Pradžią Nr. 10

Tiesa, mano močiutė kalbėjo gan literatūriškai, tik įterpdama vieną kitą lietuvininkam būdingą germanizmą. Tačiau pasitaikydavo ir kalbančių tokiu „vokiškai“ gomuriniu balsu, savita tartimi...

O labiausiai aš išjaučiau skaitydama tuos senuosius laikraščius: per juos geriausiai galėjau pajusti ir tarmę, ir mentalitetą. Matyt, vaikystėje būta stiprių ispūdžių, nes kai pradėjau skaityti tuos laikraščius, aš pradėjau tą tarmę tarsi girdėti... Mažosios Lietuvos laikraščiai juk nebuvo orientuoti į kokius didelius intelektualus, jie atspindėjo laukininkų poreikius, kalbėseną, papročius, štai, pavyzdžiui, buvo toks ciklas, kur „Miks kalbasi su Joniu“... Ir iš bendravimo su omama prisiminimų, ir iš senųjų laikraščių skaitymo iširo visokie: „štrumpos“, „šuilokiukas“, „laigavimas“, „ancūgai“, „mieris“ „pagada“... Skaitydama kokių laukininkų pasisakymus „ceitungose“, galėjau pajusti lietuvininką mentalitetą, formuotą ir liuteroniškos, net pietistinės tradicijos. Čia ganėtinau santūrumo, tačiau kartu jaučiamas ir giluminio humoro jausmas, gebėjimas pažvelgti į save ir į kitus su pašaipėle. Visa tai, ką sugebėjau „išgirsti“, sudėjau į „Šaktarpio metą“.

Rašydama stengiausi atsiriboti nuo kokių nors vertinimų, tačiau negaliu neigti, jog nebuvau išjautusi į „herojaus“, savo opapos, gyvenimą.

Didžiausias atradimas renkant medžiagą „Šaktarpio metui“ man buvo tai, jog daugybę kartų spaudoje aptikta

Jono Aušros pavardė man paliudijo, kad mano opapa (senelis) buvo TOKS aktyvus, TOKS veikėjas. Vertindami knygą kai kurie giminės sakė, kad pavadinimas labai taiklus. O teta pridūrė, kad jos mama net mėgusi pasišaipyti: papa esąs „visų moterų draugijų narys“, tai yra - be jo niekur neapsieinama, ir jis negali vien darbu bei namais apsiriboti. Beje, malonu buvo aptikti, jog tai būta ir išmintingo žmogaus. Vien jo pasakymas „kol nesam aniuolais pastoje, tol negalime socializme gyventi“ daug pasako.

Gera pradžia...

„Ak, taip“, - sakytų Astrida. Parašytos knygos - tik pusė darbo. Dar tiek įdomių to krašto veikėjų būtų galima „prikelti“. Antai laukininkų vaikas, misionierius Kristupas Lokys... Berlyne studijavo, nuvažiavo į Indiją, laiškais susirado žmoną Urte, susilaukė ar ne vienuolikos vaikų, grįždamas į Lietuvą atostogų atsivežė mokytoją indą - ar ne puiki medžiaga filmui?

Yra daug Mažosios Lietuvos asmenybių, kurios mane domina, jų gyvenimo istorijos būtų įdomios ir skaitytojui, tik kita problema - ar bus imanoma rasti pakankamai faktografinės medžiagos?

Netrukus Lietuvių literatūros draugijos, veikusios Tilžėje, jungusios būrį lietuvių kalba, papročiais besidomėjusių žmonių (daugiau vokiečių nei lietuvių), jubiliejus, 130 metų. Paruošiau ta proga tekstą apie draugijos kūrimąsi, kurio paantraštelėje pusiau juokais parašiau „a la filmo scenarijus“ - manau, ne vieną tokią istoriją smagu bent mintyse vizualizuoti. Manau, jog ir dabartinė lietuvių karta, kuri dar „nuo žagrės“, susipažinusi su Mažosios Lietuvos istorija, galėtų „pamatyti“, tarkim, XIX a. lietuvininkų buitį su jos europietiškais ženklais - porceliano puodeliais ir panašiais dalykais.

Deja, tai lieka ateičiai. Dabar mano statusas - „laisvosios menininkės“. Kadangi šiuo metu gyvenu iš honorarų, tad kasdienės duonos klausimas yra gan aktualus, reikia galvoti apie „greitą produktą“, ne apie darbus, reikalaujančius ilgo sėdėjimo bibliotekose ar prie kompiuterio.

Tačiau neatsisakau minties dar pasikauptyti po archyvus ar senąją spaudą. Manau, vertėtų nuvažiuoti padirbėti Vokietijos archyvuose.

Ir vis dėlto kas tu, Astrida?

Aš negaliu apie save sakyti, kad esu Mažosios Lietuvos atstovė ar jos dukra. Esu mažlietuvių palikuonė. Galiu tik retro žvilgsniu pažvelgti į Mažąją Lietuvą.

Krašto veikėjai lankėsi Klaipėdos mokytojų seminarijoje, 1931 m. Trečias iš kairės sėdi Jonas Aušra

Astrida Petraitytė Londone prie Vestminsterio vienuolyno bažnyčios

Matau, kad Lietuvoje bijoma išivelti į mažlietuvišką tematiką, kad tik nereikėtų pripažinti, jog ten būta visko: ir vokiečių, ir lietuvių, kurie buvo lojalūs valstybei, kurioje gyveno. Esu sau susiformulavusi: dabartinė Graikija nėra Antikos Graikija, tačiau mes geriam ir privalom žinoti Antiką. O kodėl mes bijom pripažinti vokiškąjį to krašto palikimą? Juk istorijos žinojimas nereiškia, kad siekiama grįžti atgal. Rytpūsiai ir Mažoji Lietuva... Man juose taip suaugusios vokiškoji ir lietuviškoji tradicijos, kad tai regiu kaip atskirą, savitą, intriguojantį, nors jau ir pradingusį pasaulį. Suvokusi, kaip ir kas ten buvo, galiu išjauti ir į to krašto vokietininkus, kurie nenorėjo jungtis prie Lietuvos, ir į tuos lietuvininkus, kurie to siekė...

Beje, po 1923 metų sukilimo į Klaipėdos kraštą iš Lietuvos buvo einama, manau, kaip į nukariautą žemę, kurią reikia kuo greičiau asimiliuoti, atlietuvininti. Manau, pokaryje ši liūdna tradicija buvo tęsiama. Tarpukariu omama yra sakiusi: kai kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos, jame sumažėjo lietuviškai kalbančių... Vokiečiams valdant, lietuviybė buvo gaji ir populiari. Tačiau kai po sukilimo atvažiavo lietuvių valdininkai ir ėmė diktuoti, kaip reikia gyventi pagal lietuviškas taisykles, atsirado daug tam besipriešinančių.

Dabar? Dabar jau galima sakyti, kad Klaipėdos krašte (o tuo labiau - Karaliaučiaus) autochtonų kaip ir nebelikę. Nebent išlikę tokie jų palikuonys kaip aš. Man dabar tas kraštas - ne lyg antika

Graikijoje, specifinis fenomenas. Imanoma ir vėta atkurti jo vaizdinį - literatūrinį mintinį. Tai aš ir stengiuosi daryti.

Kokios krašto paveldo sritys man aktualiausios? Matyt, svarbiausia - to krašto žmogaus gyvenimo savitumas, jo mentalitetas, asmenybės tipažas, suformuotas įvairių įtakų...

Ar tapatinu save su tuo tipažu?

Bent iš dalies - taip. Štai, tarkim, ir savo „karjeros“ nesėkmės galiu sau paaiškinti mažlietuviams būdingu „nediplomatiškumu“. Aš negaliu pataikauti, negaliu būti „gera“... Galbūt skambi, bet širdžiai miela liuteriška frazė: „aš stoviu čia ir kitaip negaliu“, t. y. negaliu elgtis prieš savo sąžinę, savo įsitikinimus - nežiūrint, ar tai bus naudinga, ar teiks nuostolius. Tai vidinė jausena, kai nesistengi apskaičiuoti, kas tau bus naudinga. Nors mažlietuviams tarsi svarbu susikurti materialinę gerovę, tačiau sąžiningumas buvo dar svarbiau Jiems būdingas sąžiningas tiesmukumas. O sąžiningas tiesmukumas bent jau šiandien nedažnai duoda „pelną“.

Kada vėl susitiksime, Astrida?

Šiais metais „Versus aureus“ turi išleisti novelių rinkinį. Tai nebus Mažosios Lietuvos tematika, o šiandienos žmogaus (dažniausiai - moters) situaciją nagrinėjančios psichologinės novelės, kuriomis Astrida ir pradėjo savo literatūrinį kelią.

Nuotraukos iš A. Petraitytės asmeninio albumo

Europarlamento rinkimai 2009**DĖL TAIKOS SUTARTIES, KURIĄ PRIVALU SUDARYTI
Mažlietuvių atmintinė Lietuvos europarlamentarams**

Žiauriausio pasaulinio karo pabaigoje valstybės nugalėtojos Berlyno-Potsdamo 1945 m. konferencijoje gan skubotai priėmė sprendimą dėl istorinės Prūsijos, kuri vėliau, kraštą įjungus į Vokietijos valstybę, vadinta Rytprūsiais, klausimų nagrinėjimo Taikos konferencijoje.

Bet ši konferencija ir šiandien vis dar nėra surengta.

Po karo kraštą pasidalinus Sovietų Sąjungai (nuo 1990 m. gruodžio 31 d. teisių perėmė – Rusijos Federacija) ir lenkų komunistams, įvykdytas precedento neturintis gyventojų sunaikinimo arba gyvųjų išvairoje nusikaltimas. Jo metu, motyvuojant vokiškojo militarizmo židinio naikinimu, Tėvynės neteko ne tik milijonai vokiečių, bet ir mažlietuviškų, kuršiškų, senprūsiskų šaknų vietos gyventojai, krašto senbuviai, tokiu būdu pašalinant autochtonišką baltišką genofondą.

Tokio masto ir ilgai besitęsiantis Prūsijos naikinimas analogų šiomis dienomis neturi, tačiau dėl tebevykstančio išvartų žmonių teisių pažeidimų mirtinai tyli Europos ombudsmenas ir Žmogaus teisių komisaras.

Nors krašto teritorijoje daugybę metų sistemingai naikinamos tiek baltiškosios, tiek vokiškosios kultūros, religijos ar buities paveldas, kapinės ir nekropoliai, architektūros statiniai ar grobstomos išlikusio kilnojamo turto vertybės – visa tai, kas vadintina prūsiskąja civilizacija, tačiau UNESCO elgiasi taip, tarsi veiksmai vyktų tolimoje galaktikoje, o ne Europos viduryje.

Nepaprastai militarizuotoje krašto dalyje, Rusijos pavadintoje Kaliningrado sritimi, gamtinių resursų savinimėsi ar tiesiog grobime nebepaisoma jokios gamtosauuginės logikos. Ar tai būtų Baltijos jūros šelfas, ar kažkada gerai tvarkytų miškų masių likučiai, naudojimo pobūdį lemia imperiniai nūdienės Rusijos valdžios poreikiai. Tai ypač akivaizdžiai pastebima, kuomet falsifikuojama rašytinė krašto istorija ar imperatorienei Jekaterinai statomas paminklas Piluvoje (rus. Baltijsk), teigiant ar bandant net ir mokslu pagrįsti,

Buvusį Eitkūnų (dabar Černyševskoje) evangelikų liuteronų bažnyčios vaizdas. Vyto Tamošiūno nuotr.

jog Prūsija – „iskono rusijoje žemli“ (nuo seno rusiškas kraštas).

Tačiau ši Baltijos pakrantė vokiškojo militarizmo židiniu niekada nebuvo. Tai, kad Berlynas savinasi Prūsijos žemės vardą, ne pastarosios kaltė. Ir ne Rytprūsiai atsakingi, kad praeityje germaniškieji ir rusiškiesieji kareivys nuolat sudarinėjo aljansus bendram veikimui prieš regiono tautas. Kartais, karinių siekių vardan, net pasidovanodami ir „Gintaro kambarius“, padarytus iš užgrobtų kraštų gamtinių turtų. Šia prasme būtų svarbu žinoti, ar projektu, vadinamu „Nord stream’u“, neatsinaujins nusikalstamų aljansų tradicija, ar jis liks tik ekonominiu, nenukreiptu prieš regiono valstybių ateitį.

Tad mes savo tėvų ir gentainių, Prūsijos senbuvų vardu, Lietuvos europarlamentarams keliame užmirštos taikos sutarties esminį klausimą, kuris turi tapti ir stabilumo bei taikos ateities Europos centre klausimu. Ir daugybės žmonių, siekiančių atgauti Tėvynę

šioje planetos vietoje, žmogaus teisių klausimu bei panaikinimu tokių nuostatų tarpvalstybinėje elgsenoje, kuomet galima pripažinti armėnų genocidą, bet negalima net ir kalbėti, kas, valstybių nugalėtojų bendruomenėms sutartinai tylint, yra įvykdyta Prūsijoje – ar tik ne toks tylėjimas ir virto naujomis žmonių kančiomis dabar jau Kaukaze, Čėčėnijoje.

Taikos konferencijos sušaukimas – tai Antrojo pasaulinio karo valstybių nugalėtojų, kurių dauguma šiandien yra susibūrusios Europos Sąjungoje, valioje.

Tikimės iš Lietuvos atstovų veikimo, tam pasikviečiant ir kitus brolius baltus – latvius, inicijuojant Baltų etnoregionui priklausančių teritorijų bei jų žmonių teisių atkūrimo klausimų kėlimą tokioje Taikos konferencijoje.

*Ieva JANKUTĖ
Martynas PURVINAS
Kristijonas KRAŠTINAITIS
Kęstutis MILKERAITIS
Vytautas GOCENTAS*

**Mažosios ir Didžiosios
Lietuvos evangelikų liuteronų
lietuvių raštijos veikėjų ir kiti
jubiliejai 2009 metais**

2009 m. birželis

1864 VI 13 Ožiuose (Ragainės aps.) gimė Endrikis **Endrulaitis**, literatas, pirmojo lietuviško periodinio leidinio „Nusidavimai apie Evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonių“ redaktorius, giesmių vertėjas, liuteroniško turinio raštų parengėjas. Baigęs Karaliaučiaus universitetą, kunigavo Verdainėje, Doviluose, Šakūnuose, Priekulėje.

Mirė **1919 XI 28** Priekulėje (*MLE, 1, 358-359).

1979 VI 14 buv. Tolminkiemio ev. liut. bažnyčioje pusiau slapta perlaidoti parapijos klebono, poeto Kristijono **Donelaičio** (1714-1780) palaikai.

1834 VI 15 Klaipėdoje gimė Aleksandras **Hornas**, Prūsijos istorikas, parašė darbų apie Mažosios Lietuvos gyvenviečių istoriją, paskelbė vertingos medžiagos apie demografinius, ūkio statistikos ir ekonominius socialinius santykius Mažajoje Lietuvoje.

Mirė **1897 VII 28** Įsrutyje (*MLE, 1, 575).

1894 VI 18 Berlyne mirė dr. Hermannas Theodoras **Wangemannas**, vokiečių evangelikų liuteronų teologas, daugelio religinių knygų autorius, ilgametis *Draugijos evangelikų misijoms stabmeldžių tarpe remti* direktorius. Ši populiari draugija Mažajoje Lietuvoje buvo vadinama tiesiog *Wangemannio pasiuntinystės draugyste*.

Gimė **1818 III 27** Wilsnacke, netoli Wittenbergo (Vokietija).

1914 VI 22 Kaušiuose (Ragainės aps.) mirė Vilius **Kalvaitis**, tautosakos bei kalbinės medžiagos rinkėjas ir leidėjas. Dirbo ūkyje, gyveno Berlyne. Paskelbė keletą liaudies ir autorinės kūrybos rinkinių („Lietuvos kanklės“, 1895; „Prūsijos lietuvių dainos“, 1905; ir kt.), asmenvardžių, vietovardžių („Lietuviškų vardų klėtėlė“, 1910 m.). Palaidotas tėviškoje.

Gimė **1848 XI 14** Girėnuose (Ragainės aps.) (*MLE, 1, 705-706).

1924 VI 20 Klaipėdoje įsteigtas **Klaipėdos krašto muziejus**, ekspozicija lankytojams atidaryta 1931 IX 1. Didžioji dalis eksponatų prauvo per Antrąjį pasaulinį karą ar sovietmečiu, jo darbą tęsia **Mažosios Lietuvos istorijos muziejus**.

1934 VI 23 Klaipėdoje mirė Jurgis **Arnašius**, literatas, spaudos veikėjas.

Gimė **1872 II 12** Vanaguose (Klaipėdos aps.) (*MLE, 1, 78).

1519 VI 27 - Leipcigo disputacija, kurioje M. Liuteris išdėstė evangelišką požiūrį į atgailą, atlaidus, skaistykla, popiežiaus viršenybę; disputacijoje M. Liuteris patraukė savo pusėn humanistus, kurie išplatino reformacijos mokymą po visą Europą.

1899 VI 27 pašventinta **Kretingos** ev. liut. grakšti neogotikinė raudonų plytų bažnyčia. 1802 VII 7 įsteigta parapija.

Tęsinys kitame numeryje

*Mažosios Lietuvos enciklopedija (MLE, 2000, 1 t.; MLE, 2003, 2 t.; MLE, 2006, 3 t.)

*Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ
ir Algirdas ŽEMAITAITIS*

Gegužės įvykių mozaika

Atkelta iš 1 p.

Seimo nario Edmundo Pupinio pasisakymą papildyčiau tuo, kad išsiplėtusiuose miestuose, ypač Vilniuje, išaugusiame nuo pokario tris kartus, daug žemių buvo panaudota visuomenės reikmėms, mokyklų, vaikų darželių, prekybos, kultūros objektų statybai, gyvenamųjų namų kvartalams, gatvėms, kitos inžinerinės infrastruktūros plėtrai ir kt. Aišku, kad užstatytų žemių negražinsi, bet visi savininkai, savo nuožiūra, turi galimybę gauti įvairias kompensacijas, tame tarpe ir žemės sklypus kitose vietose. Ir čia veikia bendri įstatymai visiems, nepriklausomai nuo tautybės.

Manychiau, kad visi pranešimai, padaryti asamblėjoje turėtų būti pateikti be komentarų, autentiški plačiai Lietuvos visuomenei, kad Rytų Lietuvos problemos būtų suprantamos visiems.

Mėnesio viduryje išrinkome Lietuvos Respublikos Prezidentę – Dalią GRYBAUSKAITĘ. Jos tiesumą, reiklumą, netuščiažodžiavimą aukštai vertina ir Briuselyje. Mums, Lietuvos gyventojams, valstybei, jos kaip Lietuvos vadovės įvaizdis ir autoritetas ES šalyse, politiniuose sluoksniuose labai naudingas. Gimusi ir augusi Vilniuje puikiai suvokia Rytų Lietuvos problemas. Dirbdama Algirdo Brazausko Vyriausybės Finansų

ministre, ji daug prisidėjo, kad būtų gerinamos mokymo sąlygos Vilniaus krašte. Ją galima vadinti Eitminiškių, Verdenės vidurinių, Gedimino gimnazijos Nemenčinėje krikštamote.

Manau, kad svarbus įvykis Lietuvos savivaldybių asociacijos (LSA) organizuotas suvažiavimas, surengtas Kaune, šio miesto dienų proga. Visų savivaldybių delegatai, dalyvavę suvažiavime ne tik įvertino atliktą darbą, numatė tolesnio darbo gaires, papildė naujai LSA vadovybę, bet taip pat susipažino su miestu, apsilankė Rotušėje, išlausė jo istoriją bei reikšmę Lietuvai tarpukario laikotarpiu, kai Kaunas buvo Lietuvos Respublikos laikinoji sostinė.

Šį mėnesį buvo daug meno, kultūrinių renginių ES, taip pat Lietuvos mastu. Bet man įsiminė Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“, Švietimo ir mokslo ministerijos, Vilniaus apskrities viršininko administracijos Vilniaus rajono Juodšilių „Šilo“ gimnazijoje organizuota Vilniaus rajono mokinių menų šventė „Vilniaus jovarai“. Su koku entuziazmu ir šypsenomis gerai įrengtoje scenoje savo kūrybinius sugebėjimus rodė daugelio mokyklų mažieji ir vyresni moksleiviai. Vieni koncertavo, kiti stebėjo, jaudinosi, plojo atliekėjams. Sėdint tarp žiūrovų, aplink girdėjosi vertinimai lietuvių, lenkų, rusų

kalbomis. Juos jungė meilė dainai, šokiui, turiningam laisvalaikio praleidimui. Tai rajone neeilinis įvykis. Tarp svečių buvo Švietimo ir mokslo ministerijos, Vilniaus apskrities viršininko administracijos aukšti pareigūnai, deja, nepastebėjau Vilniaus rajono savivaldybės vadovų. Tiesa, iki pietų vyko rajono savivaldybės tarybos posėdis, tačiau tiek atidarant šventę, juolab jai vykstant ir baigiantis, aptariant rezultatus, ne tik galėjo, bet ir turėjo dalyvauti bent vienas iš jų. Juk, esant šiandien susiformavusiai tokiai daugumai rajono savivaldybės taryboje nieko nelemia vieno ar kito vadovo nebuvimas posėdyje. Nesinori daryti kategoriškų išvadų, bet prieš trejus metus, kai Vilniaus apskrities viršininko administracija organizavo šventę Nemenčinėje, kur dalyvavo visų apskrities savivaldybių geriausi meno kolektyvai, našlaičiais liko tik Šalčininkų ir Vilniaus rajonų saviveiklininkai, nesulaukę savivaldybės vadovų. Matyt, geriausiai į tai galėtų atsakyti jie patys.

Vieni rinkimai baigėsi, kitų – kampanija tęsiasi. Nors ji vangi, bet labai svarbi. Nuo mūsų priklausys, kas atstovaus mūsų interesams Europos Sąjungos parlamente. Partiniuose sąrašuose puokštė įvairių kandidatų. Geriausi ne visada daug kalbantys ir matomi. Būkime aktyvūs, rinkime tuos, kuriais pasitikime.

Lietuvininkų bendrijos jubiliejus: ar rytojaus rūkai išsisklaidys?

Viktorija VAŠKYTĖ, Klaipėda

Leva Jankutė susidomėjo Astridos Petraitytės knyga „Minjotų Donkichotas“

Rašytoja Astrida Petraitytė dalina autografus

Gegužės 27 d. lietuvininkų bendrija „Mažoji Lietuva“ minėjo garbingą 20 metų jubiliejų. Pasidalinti ateities vizijomis, pakalbėti apie tai, kas nuveikta ir ko neįstengta padaryti, bendrijos senbuviai rinkosi gegužės 23 d. Klaipėdoje Prano Domšaičio galerijoje.

Nueitas tolimas, šviesus ir prasmingas Lietuvininkų bendrijos kelias atskleidė, jog svarbiausios problemos bei siekiai iš esmės nepakito, o rytojaus dienas dengiantys nežinomybės šešėliai savaime neišsisklaidys. Galbūt dėl šios priežasties bendrijos susiję pirmą kartą taip aštriai iškeltos jaunimo dalyvavimo bendrijos veikloje bei nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimo problemos.

– Dvidešimt metų praėjo nuo pirmojo lietuvininkų susijimo. Atsimenu kokiomis džiaugsmingomis širdimis susirinkome tada, su viltimi, kad galime kurti vėl mūsų kraštą ir bent prisiminimui įsteigti mažą bendriją, apjungiančią tai, kas dar liko iš mūsų, – jubiliejinį susirinkimą su malda iškilingai pradėjo kunigas Liudvikas Fetingis.

Savo šventę drauge su lietuvininkų bendrija paminėjo ir jaunimo ansamblis „Vorusnėlė“, vadovaujamas režisierės ir mokslininkės Dalios Kiseliūnaitės.

– Mūsų ansamblis ir lietuvininkų bendrija švenčia tą patį amžių. Mums taip pat dvidešimt metų, nors į kai kuriuos pažiūrėjus turbūt taip nepasakytume, – rodydama į pačius mažiausius ir prisi-

mindama jau užaugintus vaikus kalbėjo D. Kiseliūnaitė.

Sveikindami save ir savo bendraamžius, „Vorusnėlė“ dovanojo dalį naujosios programos, kurioje pristatomas išskirtinis Klaipėdos krašto dainų bruožas – vietovardžių gausa.

Ir netik dainomis pagerbtas Lietuvininkų bendrijos jubiliejus. Ilgiausių metų linkėjo Klaipėdos miesto savivaldybės Kultūros skyriaus, Klaipėdos etnokultūros centro atstovai. Gražiausi sveikinimai bendrijai perduoti ir nuo Mažosios Lietuvos fondo tarybos pirmininko Viliaus Trumpjono, nuo lietuvininko, gyvenančio Vokietijoje, Martino Tydecks, Vytauto Kaltenio, Evos Labutytės sūnaus. Savo likimo brolius ir seseris taip pat sveikino Klaipėdos vokiečių bendrija, linkėdama klestėti, stiprėti ir drauge kovoti už bendrus tikslus.

Filmuoti pirmojo lietuvininkų susirinkimo kadrai, nuotraukos, primenančios prasmingą bendrijos istoriją, suveikė tarsi viso dvidešimtmečio atspindžių švytuoklė. Prisiminti tie, kurie bendrijos labui nuveikė daugiausiai, tie, kurie išėjo visiems laikams.

– Ką tik matėte žmonių eiseną, kuri giedojo giesmes ir nešė vėliavas, geroką pusamžį slepiamas tolimiausiame kampe. Jie ėjo prisistatyti, kas mes esame, ir kuo norime būti. Pasiginčiję, pasitarę, ikūrė Lietuvininkų bendriją „Mažoji Lietuva“, – kalbėjo Lietuvininkų bendrijos pirmininkas Jonas Jogutis.

Dvidešimt metų – gana ilgas tarpas, todėl, pasak J. Jogučio, būtina stabtelėti ir nors trumpam žvilgtelti atgal, pamąstyti, ką mes padarėme, kas nepavyko, ką dar būtinai turime padaryti.

Nuveiktus darbus prisiminti kviešti pirmieji bendrijos pirmininkai. Pirmąjį dešimtmetį bendrijai pirmininkavusiam Viktorui Petraičiui nedalyvaujant, žodį tarė antroji seimelio pirmininkė Rūta Mačiūnienė.

Pasak šešerius metus pirmininkavusios R. Mačiūnienės, svarbiausias tikslas pačioje veiklos pradžioje buvo suburti Mažosios Lietuvos senbuvius. Vardydama bendrijos susijimus, kurių būta daug, R. Mačiūnienė priminė naujai atidarytų liuteronų bažnyčių lankymus, Tilžės akto minėjimus, mokslines konferencijas, atgaivintą šiuipinio šventę, medelių sodinimo akcijas, tolimas ir artimas keliones. Per šitiek metų būta ir bendrų rūpestėlių – tvarkytos Bitėnų kapinės. Kiekvieną pavasarį imta švesti kapinių šventę Bitėnuose. Į gimtąjį kraštą perkelti Vydūno, Erdmono Simonaičio, Martyno Jankaus, Viliaus Gaigalaičio ir jo žmonos palaikai.

– Išleidome nemažai knygų lietuvininkų tematika, ruošta Mažosios Lietuvos enciklopediją, šiemet žadame išleisti ketvirtąjį tomą. Taip pat reikia paminėti, jog Mažosios Lietuvos fondas remia Karaliaučiaus krašto lietuviškas mokyklas, – sakė R. Mačiūnienė.

Keletą metų lietuvininkų bendrijai pirmininkavusi dr. Silva Pocyte atkreipė dėmesį į tai, jog bendrijos gretose reta jaunimo ir tai nesikeitė visus dvidešimt metų.

– Prieš du dešimtmečius didžioji auditorijos dalis buvo vyresnio amžiaus žmonės, šiandien yra taip pat. Mūsų nariai su kiekvienais metais vis išeina ir šios netektys yra labai skaudžios. Manau, jog viena iš svarbiausių mūsų bendrijos vangesnės veiklos priežasčių yra tai, kad jaunimas, bendrijos narių vaikai ir anūkai, nežinia kodėl nebuvo įtraukti į bendrijos veiklą. Dabar turime savotišką vakuumą, nes nebėra kas perima pareigas iš vyresniųjų, – kalbėjo S. Pocyte.

Š. Pocyte žodžiais, kertiniu akmeniu pritraukiant jaunimą galėtų tapti visus vienijanti liuteronų bažnyčia. Š. Pocyte taip pat ragino užmiršti asmenines nuoskaudas, nesutarimus, ambicijas, nesuteikiančias bendrijos veiklai vienybės bei stiprybės ir susimąstyti apie kitokias veiklos formas.

Dabartinis lietuvininkų bendrijos pirmininkas Jonas Jogutis vienu sėkmingiausių pastarųjų metų bendrijos veiksmu įvardijo Visuomeninės kultūros paveldo komisijos ikūrimą, kurios veikloje dalyvauja visa eilė Klaipėdos visuomeninių organizacijų, puikiai žinantys miesto istoriją istorikai, siekiantys išsaugoti unikalių miesto ir pagal galimybes viso Klaipėdos krašto kultūros paveldą.

– Iki šiol bendrija minėdavo visų žymių Klaipėdos krašto veikėjų gimtadienius, dabar rengiame žygius, kad būtų įamžinti tie žmonės, kurie stovėjo bendrijos ikūrimo priekyje ir jau paliko mus. Pirmas žingsnis šia linkme – atšvesta dailininkės Evos Labutytės septyniolikos metų sukaktis, ir ta proga prie senosios Plikų mokyklos pritvirtinta atminimo lenta. Paminėtos ir jos penkerių metų mirties metinės. Visai realu, jog rugsėjo pradžioje minėta mokykla ims veikti kaip E. Labutytės vardo mokykla, – kalbėjo J. Jogutis.

Šiuo metu taip pat organizuojamas aktyvaus lietuvininko, mokytojo, žymaus fotožurnalisto Albino Stubros aštuoniasdešimtmečio paminėjimas ir ta proga namo, kuriame jis gyveno, pažymėjimas atminimo lenta, inicijuotas apskrities Žurnalistų sąjungos.

Bendrijos susirinkime taip pat pasveikintas šešiasdešimtmečio sulaukęs dailininkas Romanas Borisovas.

Lietuvininkų bendrijos finansų ministrė pakrikštyta Ieva Biržienė-Toleikytė apžvelgė visus dvidešimt bendrijos gyvavimo metų, priminė dosniausius aukotojus, tai, kas nuveikta už surinktus

Nukelta į 8 p.

Mažosios Lietuvos folkloro ansamblis „Vorusnėlė“, vadovaujamas doc. Dalios Kiseliūnaitės

Rytų Lietuvos švietimas

Skambėjo „Vilniaus jovarai“

Aušra KALINAUSKIENĖ, Vilnius

Gegužės 22 dieną Vilniaus rajono Juodšilių „Šilo“ mokykloje įvyko rajono lietuviškų mokyklų šventė „Vilniaus jovarai“. Jos rengėjai – Lietuvių švietimo draugija „Rytas“, Vilniaus apskrities viršinininko administracija, Juodšilių „Šilo“ vidurinė mokykla. Šventėje dalyvavo moksleiviai iš devyniolikos lietuviškų mokyklų, kurių steigėjas yra Vilniaus apskritis ir Vilniaus rajono savivaldybė. Su švente moksleivius ir mokytojus sveikino nusipelnęs Lietuvos mokytojas ir vienas iš „Ryto“ draugijos steigėjų Algimantas Masaitis, Seimo narys Gediminas Songaila, Švietimo ir mokslo ministerijos, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, kitų valstybės įstaigų atstovai.

Pedagogams, kurie neretai labai sudėtingomis sąlygomis ugdo ir tebepuoselėja lietuvių tautos kultūrą šiame krašte, buvo įteikti padėkos raštai, atminimo dovanėlės. Na o moksleiviai džiugino varžydamiesi balsingomis dainomis, smagiu šokių.

Svajonių šventė

Neapleido jausmas, kad patekai tarp gerų senų pažįstamų, kurie turi ką pasipasakoti, apsvastyti, aptarti...

...Antai lituanistė iš Reškutėnų, esančių Švenčionių rajone prie Kretuono ežero, Viktorija Lapėnienė visus kvietė apsilankyti, žadėdama aprodyti apylinkes ir visa, kas susiję su Lietuvos istorija, kartu primindama: „Tik nepamirškite atsivežti akmenį“. Mat, bendruomenės iniciatyva ten nuspręsta Lietuvos tūkstantmečiui pastatyti paminklą, kuriame būtų įmūryti akmenys iš visos Lietuvos...

...Dūkštų pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Liuda kalbino pasirašyti kreipimąsi, kuriame reiškiamas susirūpinimas dėl kalbos likimo.

...Štanislovo Rapalionio (Šalčininkų rajonas, Eišiškės) gimnazijos mokytojas metodininkas Vytautas Dailidka jau gyveno būsimomis savos mokyklos šventėmis, skubėjo apie jas patraukliai papasakoti, pakvesti.

Bet...

„Būkime kaip jovarai – šaknimis į žemę, šakomis į dangų“ – skamba kviečiantys žodžiai nuo scenos ir į ją pakilę Juodšilių mokyklos moksleiviai skardžiais balsais užtraukia prasmingą dainą „Šalį kelio jovarai stovėjo“. Ne, juos subūrusi mokytoja Loreta Klimavičienė nežinojusi, kad šią giesmę savu himnu, yra pasirinkę romuviečiai... Tiesiog jai labai prasmingi pasirodė dainos žodžiai. Jai, dirbančiai su priešmokyklinukais, dažnai tenka ieškoti tokių išraiškos priemonių, kurios būtų suvokiamos ne tik protu, bet ir širdimi, kurios išliktų ir lydetų žmogų visą jų gyvenimą. Ir kurios be atgrasios didaktikos teigtų svarbiausias vertybes apie gimtinę, kalbą, apie santarvę su gamta ir žmogaus ryšį su žmogumi. L. Klimavičienės klasėje 20 vaikų, iš kurių penki – lietuviukai, o penkiolika kitų – iš kitų tautybių šeimų. Pasak mokytojos, tai šeimos, kurios gerai supranta, kokioje valstybėje gyvena ir kokiais pagrindais savo ateitį turės grįšti jų vaikai.

Bet pokalbį nutraukia į sceną užkopę Mickūnų, vėliau – Rudaminos vaikų darželių auklėtiniai. Mažyliai paperka, priverčia prisiminti...

„Ryto“ draugija

1912 metais lapkričio 29 dieną Petrapielyje buvo patvirtinti „Ryto“ draugijos įstatai, kuriuose rašyta: „Ryto“ lietuvių draugija turi tikslą šviesti Vilniaus apygardos lietuvius, kaip reikalauja Rymo katalikų tikėjimo mokslas“. Draugija laikė savo priederme steigti ir laikyti pradines ir liaudies mokyklas, vakarines ir šventadienio pamokas suaugusiems, mokytojų seminarias, liaudies universitetus, liaudies knygynus ir skaityklas. Gyvenimui bėgant, o istorijai tarsi kokiai koketei žaidžiant valstybių ir žmonių likimais, „Ryto“ veikla prislopdavo, vėl atgydavo ir su naujom jėgom versdama į lietuvių vėgą. Tarp dviejų pasaulinių karų Vilniaus krašte skirtingu metu veikė 385 lietuviškos pradinės mokyklos. Privačiose lietuvių mokyklose Vilniaus krašte „Ryto“ mokytojai skleidė lietuvišką švietimą ir gaivino tautinę dvasią. Po 1935 – 1936 m. m. Lenkijos valdžios represijų bangos prieš

lietuvių kultūros ir švietimo veiklą „Ryto“ lietuvių švietimo draugija 1938 m. buvo likviduota.

...Ir štai 2004 04 03 lietuvių švietimo draugija „Rytas“ buvo atkurta. Skelbiami tie patys draugijos tikslai. Sovietmečiu daugelyje Pietryčių Lietuvos vietovių veikusias rusiškos ir Lenkiškos mokyklos. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, lietuviškų mokyklų tinklas buvo plečiamas gana vangiai. Priežastys kelios: trūko patalpų, sulaukta netikėto pasipriešinimo iš vietos gyventojų, bevelijančių teikti prioritetus lenkiškajai kultūrai. Tuo labiau, kad kaimyninė valstybė per įvairius labdaros ir paramos fondus skyrė nemažai dėmesio materialinei lenkiškų mokyklų bazei stiprinti.

Taip atgimstančioje Lietuvoje daliai lietuvių iškilo naujos grėsmės, o švietimo sistamai ir Vilniaus apskrčiai – nauji iššūkiai.

Apskrities perėmė iš Vilniaus rajono mokyklų steigėjo funkcijas.

Tačiau....

Tačiau ir šiandien Juodšilių „Šilo“ mokykla yra aptverta labai aukšta tvora.

Ar tai reiškia, kad Lietuvos valstybėje lietuviška mokykla nėra pakankamai saugi?

Ir kodėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento atstovas Alfonsas Kairys departamento padėkos raštą įteikė „Ryto“ draugijai? Ar tai reiškia, kad ši lietuvių idėjas puoselėjanti draugija Lietuvoje vėl tapo mažumos viltimi?

Ir kodėl Lietuvoje į šventę susirinkę lietuviai pasirašo tokio turinio kreipimąsi:

„LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTUI, LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMUI, VALSTYBINĖS KALBOS KOMISIJAI KREIPIMASIS DĖL LIETUVIŲ KALBOS IŠSAUGOJIMO

Mes, Vilniaus rajono lituanistai, kreipiamės į Jus norėdami išsakyti savo nuostatus dėl lietuvių kalbos išlikimo.

Nors tolerantiškoje mažumoms Lietuvoje gyvena nemažai įvairių tautybių žmonių, bet tik vienos tautos atstovai reikalauja įteisinti mūsų abėcėlėje svetimos kalbos rašmenis. Reikalavimas rašyti lenkų pavardes lenkiškais rašmenimis kelia grėsmę lietuvių kalbai. Tai būtų pirmas žingsnis lietuvių kalbos (šiuo metu niekieno nesaugomos ir neginamos) naikinimo link.

Kiekviena tauta gerbia ir puoselėja savo gimtąją kalbą. Negi mes, lietuviai, pagrįstai galėdami didžiulius seniausios indoeuropiečių kalba, imsimė patys ją griauti, daryti ir keisti šimtmečiais nusistovėjusias kalbos normas ir tradicijas?

Nenorime, kad mūsų kalba, ilgus amžius lietuvių tautos saugota, aptaškyta knygnešių krauju, iškentėjusi įvairias tremtis ir pažeminimus – XXI a. taptų laisvos Lietuvos politikų įkaitė ir būtų aukojama dėl ekonominių problemų sprendimo. Kyla pagrįstas klausimas – kodėl besąlygiškai norima vykdyti svetimos valstybės reikalavimus? Juk tarptautiniu požiūriu Lenkija ir Lietuva yra lygiaaverčiai subjektai.

Kadangi kalba – tai visos tautos turtas, o ne vien valdžios nuosavybė, norėtusi, kad valstybė oriai ir garbingai saugotų didžiausią tautos vertybę - Kalbą ir nepasiduotų savanaudiškiems kitų valstybių reikalavimams. Pasekmės gali būti neapataisomos.

Lietuvos tūkstantmečio proga viliamės teisingo lietuvių tautai sprendimo“.

Ugdymas lietuvių kalba: už ir prieš

Autobusų stotelėje sutikta graži juodaakė Virginija (tebūnie tokiu vardu) švariausia lietuvių kalba paaiškino, kad tėveliai nusprendė leisti ją į lenkišką mokyklą. Su kokia ateitimi sieja dukters gyvenimą ši pora?

Iš klausimą būtų galima atsakyti nebent remiantis mokytojos, kuri nepanoro, kad būtų minimas jos vardas, žodžiais: „Mano mokykloje ne visada su manim kalbamasi todėl, kad aš dėstau lietuvių kalbą. Iš Lenkijos atvykę svečiai, o ir kunigai, nuolat perša mintį, kad šis kraštas - sudėtinė laikinai prarasta Lenkijos dalis. Žinote, mums, kurie čia dirbame, reikia ne padėkos raštus dalinti, bet paminklus statyti“.

Ir tarsi skaitytų besiklausančiojo mintis, aiškina: „Žinau, kad tuo sunku patikėti ir nelabai kas ir tiki. Tarkim, kokios Žemaitijos mokytojams mūsų padėtis šiame krašte visai nesuprantama. Jie tiesiai klausia, ar ten esanti Lietuva, ar galioja LR įstatymai?“.

Smagu šokio sūkurėje

Lietuvaitės

Na taip, - tektų atsakyti. – Lietuva.

Tačiau ten gyvenantys kai kurių politinių srovių įtakojami lenkų tautybės Lietuvos piliečiai neretai linke identifikuoti ir savo vaikų ateitį sietai su kaimynine Lenkija, o ne su nepriklausoma Lietuva. Todėl ne tik reikalauja, kad jų mažumai būtų sudaromos sąlygos ugdyti vaikus lenkiškose mokyklose, bet ir siekia, kad mažėtų lietuviškos kultūros ir švietimo įtaka. Tai pasakytina ypač apie tuos, kurie nepajėgūs žvelgti toliaregiškai.

Tuo pat metu yra ir kitoks požiūris.

Štai Rudaminos vaikų darželio, kuris veikia jau aštuonerius metus, direktorė džiaugiasi, kad tarp jos auklėtinių - net 45 procentai ne lietuvių tautybės vaikų. „Mūsų tikslas - išmokyti vaikus lietuvių kalbos ir parengti mokyklai, - pasakojo Valerija Arbočienė. – Tėveliai atsakingai suvokia, kad vaikams atsivers daugiau galimybių toliau testuoti mokslą, jeigu jie bus baigę lietuviškas mokyklas. Malonu, kad poreikis ugdyti vaikus lietuvių kalba nuolat didėja, ne kiekvienais metais galime priimti visus norinčius. Šiomet užregistravome projektą dėl darželio plėtos“.

Tai gi nuo ko – nuo tėvėlių sąmoningumo ar skaičių ekvilibristiką įvaldžiusių politikų priklauso kuria kalba vyks ugdymas Lietuvos mokyklose?

Šventė, kuriai ruošiasi nuo 1918-ųjų?..

„Kai 1994 metais organizavome pirmąją Vilniaus rajono moksleivių dainų šventę, svajojome, kad ji taps tradicine ir šiemet būtume šventę jau penkioliktą kartą. Deja. Taip neatsitiko. Ta pirmoji kol kas liko vienintelė, - tokiais žodžiais į susirinkusius kreipėsi Vilniaus apskrities Švietimo tarybos pirmininkė Danguolė Sabienė. – Atrodo, kad šiai šventei ruošėms seniai seniai, gal net nuo 1918-ųjų. Kad šiandien mes rengiame tokią šventę, turime būti dėkingi ir tiems žmonėms, kurie Vilniaus rajono meno saviveiklai, dainai, šokiui, muzikai atidavė savo gražiausius metus“.

Vieną po kito atsiimti draugijos „Rytas“ padėkos raštų ir atminimo dovanėlių ji kvietė žmones, kurie Vilniaus rajono meno saviveiklai: dainai, šokiui, muzikai skyrė gražiausius savo gyvenimo metus: Rudaminos „Ryto“ gimnazijos lietuvių ir literatūros mokytoja Angelė NAŠLIŪNIENĖ, Lietuvai

Mickūnų vaikų lopšelio-darželio auklėtiniai laukia pasirodymo

nusipelnusią mokytoją Anelę BILIŪNAITE, ilgametę Buivydžiškių žemės ūkio technikumui vadovę Valentina BASALYKIENE, ilgametę Rukainių vidurinės mokyklos mokytoją Alfredą CECHANOVIČIENĖ, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoją metodininkę Bronislavą DAUNORIENĖ, ilgametį Rudaminos vidurinės mokyklos muzikos mokytoją Aloyzą GUREČKĄ, ilgametę Mickūnų vidurinės mokyklos muzikos ir lietuvių kalbos mokytoją Ireną KIVERIENĖ, Marijampolio vidurinės mokyklos pradinį klasių mokytoją Danutę KARVELIENĖ, Buivydžiškių žemės ūkio technikumui pučiamųjų instrumentų orkestro vadovę Vytautą MICKŪ.

Stebėtojai galėjo pasirodyti keista, kad šventės dalyvių nepasveikino nei vienas savivaldybės darbuotojas. O juk, logiškai mastant, kam, jeigu ne jiems, pirmiausia turėtų rūpėti, kad jų teritorijoje būtų paisoma Lietuvos Konstitucijos, savo 14 straipsnyje skelbiančios, jog „valstybinė kalba – lietuvių kalba“, o 5-ajame - „vadžios įstaigos tarnauja žmonėms“.

Vaikams nesvarbūs suaugusiųjų žaidimai.

Jiems šventė buvo šventė: su gražiai mamų išlygintais drabuželiais, ilgam įstrigiančiu scenos jauduliu, padidėjusiu draugų būriu.

Tikėkimės, kad „Vilniaus jovarų“ neištiks jos pradininkės likimas, kad ji augs ir taps tradicine. Juk apie tai ir svajoja rengėjai...

Autorės nuotr.

Reportažas

Poezijos pavasario aidai

Aušra KALINAUSKIENĖ, Vilnius

„Čia tūkstantį metų dabar“ – taip šiemet pavadintas tarptautinis poezijos festivalis „Poezijos pavasaris“ jau nuo gegužės vidurio žygiuoja per Lietuvą.

Didelę grupę poetų, aktorių, literatūros kritikų 17 dieną ji pradėjo Vilniuje, Taikosmosios dailės muziejuje.

O štai gegužės 21 dieną eilės skambėjo Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešojoje bibliotekoje. Jau trečią pavasarį čia rengiami vakarai, kurių metu susitinkama su poezijos pavasario laureatais. Prieš trejetą metų bibliotekos skaitytojai turėjo progos klausytis jau mus palikusios Juditos Vaičiūnaitės eilių, susitikti su poetės dukra. Pernai įvyko Onės Baliukonės poezijai skirtas vakaras, kuriame dalyvavo literatūrologė prof. Viktorija Daujotytė, buvo rodomas filmas, kuriame ji kalbėjo apie savo kūrybą. Deja, pati poetė dėl ligos renginyje nedalyvavo.

Šiemet bibliotekos skaitytojai turėjo progos susitikti su 2004 metų poezijos pavasario laureatu, Nacionalinės premijos laureatu poetu Aidu Marčėnu ir literatūros kritiku Valentinu Sventicku,

kuris ne per seniausią išleido monografiją apie A. Marčėno kūrybą. Dainuojamosios poezijos atlikėjas Povilas Girdenis dainavo dainas A. Marčėno tekstais.

Vakaras buvo pavadintas „...taip kaip yra...“, todėl ne nuostabu, kad susirinkusieji tikėjosi išgirsti – o kaipgi yra, kad poezijos paukštė neišsigando nei sunkmečio, nei žodžio, už kurio vartojimą abonentas ruošiasi bausti šimtineis baudomis ir vis tiek ėmėsi kasmetinio žygio po Lietuvą (už žodžio „krizė“ vartojimą seimo narys A. Zuokas pasiūlė bausti šimtu litų). Atsakymo į tai nepasigirdo, nes... yra kaip yra... Tačiau dėl to nusivylusių nebuvo. Mat poetas negailėdamas skaitė eiles iš būsimos knygos, Valentinas Sventickas pristatė savo išvalgas, charakterizuojančias jo kūrybą.

Kalbindamas A. Marčėną V. Sventickas formulavo klausimus taip, kad susirinkusieji galėtų daugiau sužinoti ir apie poeto gyvenimą. Antai paklaustas, kas jam yra Maišymai (kaimas Lazdijų rajone), poetas atsakė, jog tai „vienintelė vieta, kurioje aš turiu savo šaknis. Būčiau visai kitoks

Literatūros kritikas V. Sventickas, poetas A. Marčėnas ir dainuojamosios poezijos atlikėjas P. Girdenis Vilniaus apskrities A. Mickevičiaus viešojoje bibliotekoje

žmogus, jeigu nebūčiau turėjęs to kaimo“. Mat čia pas senelius prabėgo jo vaikystės vasaros.

Bet... Marčėnas nebūtų Marčėnas, jeigu į viską žvelgtų itin rimtai. Paklaustas apie savo kilmę, jis sakėsi nesąs jotvingis,

nes „jotvingiai juodukai, o aš šiek tiek šviesesnis“ ir prisiminė vieną iš senelių, gimusių Odesoje bei pareiškė tikįs, jog kada nors gausiąs kokią Odesos Nobelio premiją.

Autorės nuotr.

Muziejus laikraštyje Nr. 23 (75)

Tarpukario Lietuvos kavalerija

Nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje kavaleriją imta kurti vėliau negu pėstininkų dalinius. Jei I-ojo pėstininkų pulko įkūrimo data laikoma 1918 m. lapkričio 1 diena, kai prie Lietuvos tarybos būstinės buvo pastatyta pirmoji ginkluota sargyba (oficialus KAM įsakymas išleistas tik lapkričio 23d.), tai I-ąjį kavalerijos eskadroną imta formuoti tik 1919 metų sausį Kaune. Tam buvo kelios priežastys. Pirmą – tai tarp nemažos dalies tuometinės Lietuvos veikėjų vyravęs gana keistas įsitikinimas, kad, neva, Lietuva taiki šalis, su niekuo kariauti nesiruošia ir didelės kariuomenės jai nereikia. Tačiau žiauri realybė greitai išsklaidė tokias iliuzijas. Antroji svarbi priežastis buvo elementarus kavalerijos brangumas. Vokiečių okupacinės valdžios rekvizicijų nualintoje Lietuvoje iš viso labai trūko arklių, buvo reikalingi brangūs specialiai jodinėjimui išauginti žirgai.

I-as kavalerijos eskadronas pradėtas formuoti iš savanorių 1919 m. sausio 11 dieną Kauno komandanto Juozo Mikuckio įsakymu, vasario 4 d. prasidėjo II-o eskadrono formavimas. Kovos su bolševikais parodė, kad reikia stambesnių kavalerijos junginių, tad 1919 m. gegužės 12 dieną vyriausias kariuomenės vadas generolas Silvestras Žukauskas pasirašė įsakymą suformuoti I-ą kavalerijos pulką. Oficialiai jam iki liepos 1 d. vadovavo švedų armijos majoras E. Hoegeris, tačiau jis veikė

daugiau kaip instruktorius. Realiai pulkui vadovavo Pranas Jackevičius (po kelių mėnesių pakeltas į pulkininkus, po to vadovavęs II-ojo pulko formavimui), vėliau iš švedo perėmęs pulko vado pareigas.

Lietuvos husarai. XX a. 4 deš.

Kovose su bolševikais ir bermontininkais, neturėjusiais stiprios kavalerijos, vieno raitelių pulko užteko, visai kas kita buvo gausius raitelių dalinius turintys lenkai. 1920 metų antroje pusėje pradėti formuoti dar du kavalerijos pulkai. Visi trys pulkai buvo sujungti į kavalerijos divizioną, kurios vadu paskirtas buvęs caro armijos pulkininkas Bronislavas Skomskis. Kuriant kavalerijos divizioną ir atsirado pulkų skirstymas į I-ąjį husarų, 2-ąjį ulonų ir 3-ąjį dragūnų „Geležinio vilko“ (jis pradėtas formuoti iš to paties pavadinimo savanorių šimtinės) pulkus. Jau vėliau, 1926 metais,

husarų pulkas oficialiai pavadintas I-ujoju husarų Lietuvos didžiojo etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulku, o ulonų – 2-ujoju ulonų Lietuvos kunigaikštienės Birutės pulku (visi 9 pėstininkų pulkai taip pat turėjo kunigaikščių vardus). Pulkų kariškiai gavo teisę antpečiuose nešioti pulko šefų monogramas: husarai – perpintas raidės JR su kunigaikščio karūna, o ulonai – kunigaikštienės Birutės monogramą B. Karininkams monogramas gamindavo iš balto metalo, o kareiviams iš paprastos dažytos skardos. 3-as dragūnų „Geležinio vilko“ pulkas 1924 metais buvo išformuotas ir vėl suformuotas 1935 metais, tuometiniam vyriausiajam kariuomenės vadui generolui S. Raštikiui vykdant kariuomenės reformą. Kavaleristai iš kitų Lietuvos kariuomenės kariškių išsiskyrė savo uniformų puošnumu. Po 1923 metų uniformos reformos husarai apšvilko prieškarinio vokiško pavyzdžio husariškus švarkus – dolomanus, eiliniai kavaleristai – raudonas kelnes (galife), karininkai – apgulancias mėlynas kelnes. Kepurės, kepės ir pilotės buvo avietinės spalvos (pilotės su balta kavalerijos juosta). Batai ilgi, su rozetėmis aulų priekyje. Ulonai buvo kiek mažiau puošnūs, bet irgi atrodė įspūdingai. Kur kas mažiau pasisekė dragūnams. Kadangi pulką buvo numatyta išformuoti, tad 1923 metais jam atskiros uniformos

sukurta nebuvo (iš egzotikos tik pliumažu puošti šalmi – kasketės), o 1935 metais pulką vėl suformavus jau buvo įvykdyta 1934 metų uniformų reforma ir visų kariuomenės rūšių uniformos standartizuotos.

Gausiame Trakų istorijos muziejaus fotonuotraukų rinkinyje yra ir nemažai tarpukario Lietuvos kavaleristų nuotraukų. Iš visų trijų kavalerijos pulkų daugiausiai išlikę husarų nuotraukų. Tai nenuostabu – husarų pulko kareivinės buvo Kaune, kur gausu fotografų. Beje, sudarydami dalį Kauno įgulos husarai dalyvavo ir 1926 metų perversme ir 1934 metų generolo P. Kubiliūno voldemarininkų kariniame puče.

Lietuvos ulonai. XX a. 4 deš.

Nemažai nuotraukų yra su ulonais. Ulonų pulkas pradėtas formuoti Kaune, 1926 metais perkeltas į Alytų., tada jam ir

suteiktas Lietuvos kunigaikštienės Birutės vardas. Kur kas mažiau fotonuotraukose užfiksuota dragūnų. Pulko dislokacijos vietos keitėsi: pradėtas formuoti Raudondvaryje, vėliau stovėjo daugiausiai prie demarkacijos linijos, toli nuo fotografų. Daugiau nuotraukų yra iš Tauragės, kur dragūnų pulkas stovėjo 1935-1939 metais.

Pirmoje fotonuotraukoje – trys husarai, vilkintys kasdieninius dolomanais (paradiniai puošnesni). Fotografuoti husarai tarp 1931 ir 1934 metų, ant kepurėlių – 1931 metų modelio kokardos su Vyčio kryžiumi, o 1934 metais uniformos buvo pakeistos į standartines. Antroje nuotraukoje – ulonų karininkai apdovanoti Vytauto Didžiojo ordino medaliais, su paradiniais mundurais.

Tarnaudami raiteliais, kariai išmokdavo naudotis ginklais, įgydavo kalvio ar pakinktininko specialybę. O svarbiausia – išsipildydavo daugelio jaunuolių svajonė pažaboti karštakraujį žirgą. Trakų istorijos muziejaus rinkiniuose sukaupta nemažai fotonuotraukų, atspindinčių Lietuvos raitosios kariuomenės kasdienybę.

Muziejininkas Vytautas Tenešis

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 22 (74)

1937 metų krepšinio čempiono prizas

Kiekvienam lietuviui nuo mažens artimiausia sporto šaka – krepšinis. Tai viena populiariausių sporto šakų JAV, pietų ir pietryčių Europoje bei buvusiose Tarybų Sąjungos šalyse. Krepšinis į Lietuvą atkeliavo 1919 metais. Šio sporto pradininkai buvo Steponas Darius (1896-1933) ir Karolis Dineika (1898-1980). Pirmąją knygėlę apie krepšinį išleido K. Dineika 1922 metais. Pirmosios krepšinio rungtynės įvyko Kaune 1922 m. balandžio 23 d. tarp Kauno rinktinės ir Lietuvos Fizinio lavinimo sąjungos (LFLS). Tais pačiais metais moterų komanda dalyvavo pirmame nacionaliniame čempionate. Vyrų komanda nacionaliniame čempionate žaidė 1924 metais. Pirmosios tarpvalstybinės rungtynės Lietuva – Latvija vyko Rygoje 1925 metais.

1937 metais Rygoje surengtos II-ios Lietuvos krepšinio pirmenybės. Jose Lietuvos rinktinė pirmą kartą tapo Europos krepšinio čempionais. Mūsų krepšininkai laimėjo visas rungtynes: su Italija 22:20, su Estija 20:15, su Egiptu 21:7, su Lenkija 32:25. Finale dramatiškoje kovoje lietuviai įveikė

Kišeninis laikrodis. Šveicarija, XX a. 4 deš. Foto V.Neliubinas

Italiją 24:23. Europos krepšinio čempionais tapo A. Andriulis, L. Baltrūnas, Č. Daukša, L. Kepalas, P.Kriaučiūnas (žaidžiantis treneris), P. Mažeika, E. Nikolskis, L. Petrauskas, Z. Puzinauskas, S. Sačkus, P. Talzūnas, J. Žukas. Daugelis jų pakartojo savo triumfą 1939 metais Kaune, laimėdami III –ąjį Europos krepšinio čempionatą. Vienas žymiausių to meto krepšininkų buvo Leonas Baltrūnas (1914 –1993).

Gimęs Rygoje, ten mokėsi lietuvių pradžios mokykloje bei gimnazijoje. 1934 metais įstojo į Karo mokyklą Kaune, kurią baigęs dar mokėsi Aukštuosiuose kūno kultūros kursuose iki 1937 metų. 1936 – 1940 metais L.Baltrūnas buvo Lietuvos krepšinio rinktinės žaidėju. Žaisdamas rinktinėje 1937 ir 1939 m. krepšininkas tapo Europos krepšinio čempionu. Lietuvos rinktinėje L.Baltrūnas žaidė 17

rungtynių ir pelnė 31 tašką. 1944 metais L. Baltrūnas pasitraukė į Vakarus, o 1949 metais krepšininkas persikėlė į Australiją. 1950 metais Melburne jis surengė pirmąjį Australijos lietuvių krepšinio čempionatą. 1949 – 1953 m. L.Baltrūnas dirbo Viktorijos valstijos krepšinio rinktinės treneriu, 1955 m. – Australijos krepšinio rinktinės treneriu. 2002 metais Trakų istorijos muziejus

įsigijo kišeninį laikrodį – prizą. Tokius laikrodžius Krašto apsaugos ministerija užsakė Šveicarijos „Paul Buhre“ firmoje. Muziejaus rinkiniuose saugomas laikrodis yra sidabrinis, dangteliai puošti juodu emaliu bei geometriniu ornamentu. Pirmąjį dangtelį puošia herbas su Vytimi, sukryžiuoti šautuvai, aplink iš abiejų pusių laurų lapų vainikas bei užrašas: „Geram šauliui“. Pirmojo dangtelio viduje išgraviruotas užrašas: „Europos krepšinio meisteriui Leonui Baltrūnui 1937.V.14. Kaunas“. Antrajame dangtelyje – sukryžiuotos trys raidės „KAM“ (Krašto apsaugos ministerija). Laikrodžio ciferblatas puoštas Lietuvos Respublikos Prezidento Antano Smetonos portretu. Šis laikrodis – tai puikus eksponatas, atspindintis Lietuvos krepšininkų šlovę ir pasiektus rezultatus.

Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas

Eksponatus pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10.00-18.00. Išeiginė-pirmadienis ir antradienis.

Stalinistiniai išpuoliai prieš meno ir mokslo darbuotojus 1944–1949 m.

Dr. Juozas ČAPLIKAS, Vilnius

Dar 1940 m. rugsėjo 27 d. buvo nacionalizuota „Spaudos“ fondo kooperacinė, „Sakalo“ bendrovės, Šv. Kazimiero draugijos knygų leidykla, „Šviesos“ knygynas ir leidykla, A. Ptašeko knygynas ir leidykla, „Mokslo knygynas“ ir leidykla, „Pribačio“ knygynas ir leidykla, D. Gurmano knygynas ir leidykla su „Šviesos“, „Varpo“ spaustuvėmis bei cinkografija.

Lietuvoje nukentėjo daug bažnyčių, istorinių paminklų, piliakalnių, skulptūrų, kapynų, varpinių, įvairių etnografinių dirbinių. Nusiaubtos Raudonės ir Gelgaudų pilys, Seredžiaus piliakalnis. Barbariškai buvo nusiaubtos Vilniaus, Kauno ir Kėdainių evangelikų bažnyčios, didelę meninę vertę turintys architektūriniai paminklai.¹

Pokario metų meno ir mokslo darbuotojams teko dirbti labai sunkiomis, stalinizmo diktuojamomis sąlygomis. Tai buvo laikai, kai net žiauriausia prievarta buvo tapusi visuomeninio gyvenimo norma, kai racionaliai iniciatyva, joks politinis savarankiškumas nebuvo toleruojami.

Ypač svarbus vaidmuo diegiant Lietuvoje stalinizmą teko 1944 m. lapkritį sudarytam VKP (b) CK biurui Lietuvai, kuriam iš pradžių vadovavo M. Suslovas, vėliau M. Ščerbakovas. Beveik trejus metus veikęs šis biuras su vadovais labai daug pasidarbavo įgyvendindami Stalino bei jo aplinkos vadovavimo stilių ir metodus, paliko skaudžius pėdsakus Lietuvos žemėje. Su bolševikiniu užmoju buvo puolami meno ir mokslo darbuotojai, griaujami kultūros paminklai.

Žymūs veikėjai ir jų paminklai

1946 m. spalio 17 d. LKP (b) Kauno miesto komiteto sekretorius K. Gabdankas išsiuntė LKP (b) CK sekretoriui raštą dėl Kauno istorinio muziejaus paminklų ir skulptūrų. Jame nurodoma, jog Kauno karinio istorinio muziejaus sode pastatyta nemažai paminklų, skulptūrų ir kryžių: P. Vileišis – inžinierius, buvęs susisiekimo ministras, rašytojas ir publicistas, buržuazinės demokratinės krypties veikėjas. Ant paminklo užrašyta: „Jis jau „Aušros“ metais gerai suprato vienybės idėją ir nuosekliai įgyvendino šią idėją“. Paminklą pastatė susisiekimo ministerijos darbuotojai 1939 metais.

J. Basanavičius – medicinos mokslų daktaras, rašytojas nacionalistas. Vadovavo nacionalistiniam išsivaduojamajam judėjimui carizmo metais. Ant paminklo užrašyta „Lietuvos atgimimo tėvas. Paminklas nulietas iš gilzių šovinių, paleistų į Lietuvos priešus“. Paminklas pastatytas 1929 m.

Maironis – lietuvių tautos poetas. Ant paminklo užrašyta: „Be aukų ir be kovos nebūtų buvę Lietuvos išvadavimo ir amžiais nebus“.

S. Daukantas – lietuvių literatūros pradininkas. Ant paminklo užrašyti poeto žodžiai: „Aš rašiau lietuvių kalba“. Ant akmens plokštės kitoje pusėje užrašyta: „Čia palaidotas kūnas rašytojo – darbo pelės (taip save vadino rašytojas). Gimęs 1793 m., miręs 1864 m.“.

V. Kudirka – poetas ir kompozitorius – buržuazinės Lietuvos himno autorius. Žymus lietuvių buržuazijos kairiosios krypties kultūros veikėjas. Ant paminklo užrašyta: „Lietuva tėvynė mūsų“.

Šie žmonės buvo kovotojai dėl Lietuvos buržuazinio savarankiškumo, carizmo režimo ir prūsų reakcijos sąlygomis tai buvo dėsningas ir pažangus reiškinys.

„Laisvės“ statula – vaizduoja moterį su sparnais, laikančią rankose sutraukytą grandinę: statulos viršuje – kryžius.

Pastatyta 1935 m., Lietuvos atsiskyrimo į savarankišką buržuazinę nacionalistinę respubliką garbei. Vakarinėje statulos pusėje užrašas: „Didvyriams“, iš pietų pusės užrašas: „Panevėžys, Dauguva, Radviliškis“ (kovų su Raudonąja armija 1918–1919 m. vietos...).

Muziejaus direktorius drg. Tarasenska stengiasi išlaikyti muziejaus buržuazinę kryptį. Pavyzdžiui, seniai suplanuotas paminklas V. Kapsukui-Mickevičiui – pirmam Lietuvos Centro vykdomojo komiteto pirmininkui, bet nieko nedaroma.² Koks paminklų likimas, mums visiems gerai žinoma.

Rašytojų „auklėjimas“

Dar nepasibaigus karui, 1944 m. gruodžio 27 d. LKP (b) CK plenumo A. Sniečkaus pranešime rašytojai jau buvo „auklėjami“ leninizmo-stalinizmo dvasia. Plenumo buvo akcentuojama, jog Rašytojų sąjunga taikstosi su kai kurių rašytojų nacionalistinėmis nuotakomis. Mes per silpnai dirbome su mūsų rašytojais bei per mažai padėjome jiems atsikratyti nacionalistinio balasto ir buržuazinių nuotakų, kurios juos slegia. Mūsų uždavinys, sakė Sniečkus, apvalyti lietuvių tautos istoriją nuo nacionalizmo ir šovinizmo, parašyti naują teisingą lietuvių tautos istoriją.³

1945 metais priimtuose LKP (b) CK ir LTSR LKT nutarimuose vėl raudona gija iš esmės eina kaltinimai nacionalizmu, šovinizmu, beidėjiškumu. Akcentuojama, jog nepakankamai aukštas operos ir baleto, filharmonijos kūrinių lygis, silpnai vykdomas meninės inteligentijos politinis auklėjimas. Kauno aukštosiose dailės mokyklose visai nedėstomi visuomeniniai politiniai dalykai, tapyboje ir vaizduojamajame mene ryškėja formalizmo tendencijos. Buvo nutarta prašyti TSRS LKT Meno reikalų komitetą atsiųsti į Vilnių ir Kauną grupę specialistų, kurie surengtų seminarus ir paskaitas marksistinės-lenininės etikos klausimais, organizuoti Vilniuje Rusų dramos teatrą.

Labai „reikšmingas“ buvo 1945 m. gruodžio 14 dienos LKP (b) CK biuro ir LTSR LKT bendras nutarimas dėl kino panaudojimo bolševikinei propagandai. Jau pats nutarimo pavadinimas sako kokių tikslų siekė partiniai funkcionieriai. Buvo pasiūlyta visiems LKP (b) apskričių ir miestų komitetams apsvarstyti šį nutarimą savo posėdžiuose ir imtis būtinų priemonių, kad kino paslaugos miesto ir ypač kaimo darbo žmonėms būtų iš esmės pagerintos.⁴

1946 m. rugpjūčio 14 d. Visasąjunginės komunistų partijos bolševikų centro komitetas priėmė nutarimą apie žurnalus „Zvezda“ ir „Leningrad“, kurie turi, kaip sakoma jame, gilios principinės reikšmės visam mūsų didžiosios šalies literatūriniam gyvenimui. Gana operatyviai į šį „svarbų“ nutarimą atsiliepė LKP (b) CK. 1946 m. spalio 1-2 dienomis vykęs Vilniuje Lietuvos rašytojų visuotinis susirinkimas išklausė LKP (b) CK sekretoriaus K. Preikšo prokurorinį pranešimą, kuriame atskleidė kai kurių rašytojų, Rašytojų sąjungos valdybos, „Pergalės“ žurnalo, „Literatūros ir meno“ bei Valstybinės grožinės literatūros leidyklos darbo spragas, trūkumus ir klaidas.

K. Preikšo prokurorinis pranešimas ir B. Sruogos „Dievų miškas“

Tarybų Lietuva išgyvena aštrios klasių kovos metą, pranešime akcentavo Preikšas, išstumti iš savo pozicijų buržuaziniai elementai ir jų klasinių interesų reiškėjai. Toji kova vyksta ir

mūsų literatūriniame gyvenime. Juk faktas, kad kai kurie Lietuvos rašytojai, būdami priešingi socialistinės santvarkos mūsų krašto kūrimuisi, užėmė tylėjimo ir kūrybinio neveiklumo poziciją, o kiti nuėjo susijungimo su antilaudiško nacionalistinio pagrindžio elementais.

Mūsų partijos, mūsų tarybinių rašytojų, mūsų literatūrinės kritikos uždavinys, toliau dėstė pranešėjas, yra demaskuoti socializmo priešus tarp rašytojų, prisidengusių kūrybinio animizmo skraiste ir pastatyti į dienotvarę jau pribrendusį klausimą – ar verti tokie žmonės garbingo tarybinio rašytojo vardo, ar verta juos laikyti tarybinių rašytojų sąjungos nariais?

Nesunku įsivaizduoti salėje sėdėjusių rašytojų būseną, žinant, jog iš jų bendraminčių ne vienas areštuotas, žinant, kad jau po karo vyko trėmimai...

Didelis Lietuvos rašytojų sąjungos valdybos veikimo trūkumas, tęsia pranešėjas, kad iki šiol neorganizavo idėjinio politinio rašytojų auklėjimo, nepadėjo jiems apsiginkluoti marksizmo-leninizmo teorijos principais. Ji užmiršo įsidėmėtinus draugo Stalino žodžius, kad yra viena mokslo sritis – tai marksizmo-leninizmo mokslas apie visuomenę, apie komunizmo pergalę. Neslaminėti praeities miglose, neskraidyti seno reakcinio tipo romantizmo padangėse, bet po kojomis jausti realią mūsų žemę, jausti naują jos pulsą, matyti jos rytdieną ir kalbėti apie tą rytdieną, padėti sukurti ją – štai mūsų rašytojų uždavinys, bet kai kurie rašytojai (A. Miškinis, J. Graičiūnas) pasirodė tik su „savikritika“, pasirodė ir E. Mieželaitis, nesugebėjęs griežtai pasmerkti savo dekadentizmo. Teigiamai Preikšas vertino S. Nėrį, L. Girą, J. Dovydaitį, J. Baltušį, K. Korsaką, A. Venclovą, V. Mozūriūną, V. Reimerį, V. Valsiūniene.

Kai kurie mūsų rašytojai blogai atvaizduoja įvykius net tada, kai jie patys juose dalyvavo, parodo rašytojo Sruogos knyga „Dievų miškas“. Autorius pats buvęs vokiečių išvežtas ir tik Raudonoji armija išgelbėjo jį nuo tikros mirties bei pražūties vokiečių gnaužtuose. Būdamas stovyklose, jis turėjo progos susipažinti su jų kaliniais. Ten apsiei matė kovotojų su vokiškaisiais grobikais. Bet Sruogos knygoje tų stovyklų aprašymas iš esmės tėra pasityčiojimas iš tų žmonių, ciniškas šaipymasis. Autorius nė žodžio nepasakė apie pasipriešinimo kovą, jis neparodė tų didvyrių. Ir ką pamatė Sruoga milžiniškoje tragedijoje, kuri vadinasi vokiečių koncentracinėmis stovyklomis? Jis ten pamatė tik smulkius žmogelius, kurie tesirūpino kai kuriomis fiziologinėmis funkcijomis. Jeigu ši knyga būtų pasirodžiusi, tai mūsų priešai turėtų pagrindą sakyti, jog vokiečiai teisingai padarė, kad tuos žmogpalaikius laikė koncentracijos stovyklose. Štai kodėl gerai, jog ši knyga neišėjo. Negalima pamiršti Sruogos anksčiau parašytos jo dviejų tomų knygos „Rusų literatūros istorijos“, šmeižiančios rusų tautą, tarybinę santvarką. Arba štai šių metų „Pergalės“ pirmame numeryje išspausdintas Miškinio eilėraštis „Ruduo“. Šis Smetonos ir jo režimo garbintojas bei tarybinės santvarkos šmeižikas pasinėrė į nirvaną, į sustingimą, pasyvumą. Jis dvasiškai nuginkluoja jaunimą, stumia į šalį nuo pažangos.

Meno žmonės – „socializmo priešai“

Kam kam, o Mieželaičiui tikrai nėra dovanotina vilktis dekadentiškų tradicijų uodegoje, būti aklam ir kurčiam tarybinei tikrovei, jos darbo žmonių žygiams bei kovoms, štai kodėl kaktu skaityti Mieželaitį, kuris karo metu, kada vyko didžiulės kovos, kai jo amžininkai gulėjo

apkasuose ir kruvinose kovose kovojo prieš sužvėrėjusį priešą, gynė Mieželaitį nuo fašistų, jis, Mieželaitis, sugalvojo jiems atsimokėti niekuo kitu, kaip savo šlykštynėmis apie sartiną kumelę. Jau vien šis jo eilėraštis ryškiai rodo, kiek abejingas buvo Mieželaitis savo skaitytojams. Savo eilėraščių rinkiniu „Tėviškės vėjas“. Šis rinkinys dvelkia tuštybe ir beidėjiškumu. Mieželaitis pasirašė sau sunkų kaltinimo aktą. Jo kūryba yra svetima mūsų tarybinei liaudžiai ir tikrovei, jis ritasi į nacionalistinį šiukšlyną.

Yra ir daugiau tarp mūsų poetų bei rašytojų, kurie tarybinėje tikrovėje nieko gero nemato. Naudodamiesi nepakankamu kai kurių mūsų redaktorių budrumu, tie poetai ir rašytojai drįsta net šmeižti tarybinę tikrovę. Alfonsas Bieliauskas savo apysakoje „Naktis prieš mūsų“ šmeižia Raudonąja armija. Preikšas karingai kritikuoja ir kitus kūrybinius darbuotojus. Jam užkliuvo ir Eugenijus Matuzevičius, kuris buvo nuolatinis „Naujosios Lietuvos“ bei kitų kubiliūniškų laikraščių bendradarbis. Užkliuvo ir A. Vengris, buvęs fašistinės spaudos bendradarbis, bei kiti.

Greta su tais rašytojais, kurie atvirai šmeižia tarybinę tikrovę, turime dar nemažą grupę rašytojų, kurie yra gudresni ir savo neapykantos viešai neparodo, slepia ją. Tai yra vadinamieji „tyleniai“. Tai Graičiūnas, Anglickas, Katilius, Mackevičius ir kiti. Jie tik dangstosi tarybinio rašytojo vardais.

Vilniuje gyvena jaunieji rašytojai, tarp kurių ne tik nacionalistinės nuotakos kles-ti. Bet ir tarp „pradedančiųjų rašytojų“ yra tokių, kurie spėjo išsivolioti lietuviškųjų vokiškųjų nacionalistų spausdintojo šlamšto puslapiuose...

Baigdamas savo pranešimą, Preikšas aštriai kritikavo LTSR Rašytojų sąjungos valdybą, kuri užmiršo savo leidinius – „Pergalę“ bei „Literatūrą ir meną“, kurie daro rimtų klaidų.

Mūsų visų, mūsų tarybinių rašytojų ir literatūrinės kritikos uždavinys – demaskuoti socializmo priešus tarp rašytojų, prisidengusių kūrybinio ateizmo skraiste, ir įtraukti į dienotvarę jau pribrendusį klausimą – ar verti tokie žmonės garbingo tarybinio rašytojo vardo, ar verta juos laikyti tarybinių rašytojų sąjungos nariais? Rašytojų valdyba turi padėti savo veikimo pagrindant draugo Stalino žodžius, kad „yra viena mokslo sritis, kurios žinojimas turi būti privalomas visų mokslų šakų specialistams – tai marksizmo-leninizmo mokslas.“⁵

1946 m. lapkričio 23 d. LKP (b) CK II plenumo tas pats Preikšas ir vėl su bolševikiniu iniršiu puola meno darbuotojus bei mokslininkus, vėl primena, kad VKP (b) CK nutarimuose dėl žurnalų „Zvezda“ ir „Leningrad“, „Dėl dramos teatrų repertuaro ir priemonių jam pagerinti“, dėl kino filmo „Didysis gyvenimas“ buvo atskleisti didžiuliai trūkumai ideologinio darbo baruose. Šie nutarimai, anot Preikšo, turėjo sudrebinti ir Lietuvos partinę organizaciją. Tačiau taip neatsitiko. Mūsų partinės organizacijos pasirodė nejudrios, nesuprato kovos su buržuazinės ideologijos įtaka svarbos. Antai Sruoga prieš 10 metų parašė mūsų literatūros vadovėlį, kuriame šmeižė tarybinę ir rusų literatūrą. Jis parašė knygą apie vokiečių konclagerį. Mes turime poetą Miškinį, anksčiau šlovinusį Smetoną ir šmeižusį tarybinę santvarką, o dabar rašo apolitiškus bei dviprasmiškus eilėraščius. Poetas Mieželaitis iklampo nacionalistinėje pelkėje ir stojo į antitarybinį kelią. Mieželaitis būdamas „Jaunimo gretų“ redaktoriumi priekaištavo Butkų Juzei, kad jo eilėraščiai per daug tarybiški ir juos išbrokavo.

Šaltiniai
1. Lietuvių archyvas, K. 1942, p. 93-95
2. Lietuvos ypatingasis archyvas – toliau LYA, F. 1771, Ap. 9, B. 247, L. 67-68
3. LYA, F. 1771, Ap. 1771, B. 53, L. 43
4. LYA, F. 1771, Ap. 8, B. 131, L. 7-8
5. LYA, F. 1771, Ap. 1, B. 298, L. 1-8, Literatūra ir menas, 1946 m. spalio 13 d.

Mažoji Lietuva

Lietuvininkų bendrijos jubiliejus: ar rytojaus rūkai išsisklaidys?

Viktorija VAŠKYTĖ, Klaipėda

Tik maža dalis XX lietuvininkų bendrijos suvažiavimo dalyvių (iš kairės): J. ir V. Gocentai, kun. L. Fetingis, J. Jogutis, S. Pocyte, J. Aušra

Atkelta iš 4 p.

pinigus, nušvietė dabartinę bendrijos finansinę situaciją.

Apie konkrečius svarbius darbus kalbėjo vienas iš bendrijos rėmėjų AB „Klaipėdos nafta“ generalinis direktorius Jurgis Aušra.

– Mes turėtume pagalvoti, kaip Klaipėdoje, kol dar esame pajėgūs, sukurti simbolį, kuris apjungtų visą išeiviją ir sugrįžusius, kur galėtų būti žymių Klaipėdos krašto žmonių panteonas. Aš kalbu apie Klaipėdos Šv. Jono atminimo bažnyčios atstatymą, – sakė J. Aušra.

J. Aušros žodžiais, jau parengtas nau-

jos bažnyčios projektas, paruošti bukletai, kuriuose parodyta naujosios bažnyčios vizija, raginama aukoti šio prasmingo ir daugelį funkcijų atlikiančio pastato atsiradimui.

– Kaip J. Aušra sako, turime ne tik įvardyti problemas, turime ir kažką pasiūlyti, pasitarę tarpusavyje. Svarbiausia tai, ką mes patys galime padaryti, tai, ką aš galiu padaryti, – kalbėjo Vytautas Gocentas.

Kaip bendrijai būtinus ir įkandamus uždavinius V. Gocentas įvardijo tėvų vaikų vasaros stovyklas, kurios padėtų spręsti jaunimo pritraukimo bendrijos veiklai problemą.

– Nemanau, kad prarasime jaunimą, jis yra šalia... Tačiau be jaunosios dalies bendrija neišgyvens, – kalbėjo V. Gocentas.

Kaip būtinus darbus V. Gocentas taip pat įvardijo „Keleivio“ laikraščio leidimą, vidurinio amžiaus žmonių įjungimą į veiklą ir kt.

– Jei mes nieko neveiksime, dar po penkerių metų atšvėsime sidabrines pabaigtuves. Taigi ar tai bus sidabrinis atgimimas, ar sidabrinė žūtis – pamatysim. Reikia daug konkrečių, nedidelių darbų ir viskas bus gerai, – sakė V. Gocentas.

Apie etnografinio regiono – Klaipėdos krašto paveldo išsaugojimo problemas Lietuvos administracinio-teritorinio susiskirstymo reformos šviesoje kalbėjęs J. Jogutis pažymėjo:

„Mažoji Lietuva kaip Atlantida grimzta į užmarštį“, rašė Vygantas Vareikis viename savo straipsnių, kurie buvo skelbiami prieš pasirodant jo knygai „99 Klaipėdos miesto istorijos“. Paradoksalu – juk Lietuva už daug ką šiam kraštui turėtų būti dėkinga, – kalbėjo bendrijos pirmininkas. – Aš manau, kad ši liūdna prognozė būtų tiesiog neįmanoma, jeigu nuoširdžiai ir su meile bus saugomos šio krašto žmonių sukurtos kultūros vertybės, technikos paminklai, kitaip sakant šio regiono kultūros paveldas, ypač nekilnojamas arba materialusis, kuris nuolat primintų apie šio krašto savitumą.

Pasak J. Jogučio, rimta kliūtimi paveldosaugai Klaipėdos krašte tapo po nepriklausomybės atgavimo įvykdyta nevykusi, bent jau šio krašto atžvilgiu,

administracinio-teritorinio susiskirstymo reforma. Klaipėdos kraštas buvo išdraskytas į gabalus ir pateko į kelias apskritis, o savivaldybės buvo suformuotos iš Žemaitijos ir Klaipėdos krašto „gabalų“. Tai lėmė struktūros paveldosaugos sistemoje nebuvimą, kuri būtų atsakinga už kultūros paveldą būtent Klaipėdos krašte – kad ir tipinių sodybų išsaugojimą, kurias tyrinėjo Martynas Purvinas ir aprašo savo knygoje „Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra“.

– Šiandien, naujos administracinio-teritorinio susiskirstymo reformos aušroje, būtina siekti, kad nepasikartotų prieš tai vykusios reformos klaidos ir Klaipėdos kraštas patektų į vieną iš regionų. Galbūt tuomet atsirastų reali galimybė prie Kultūros paveldo departamento sukurti nedidelę struktūrą, besirūpinančią Klaipėdos krašto kultūros paveldu. Taip pat turime siekti, kad įstatymiškai būtų įteisinti jau dabar realiai egzistuojantys 5 etnografiniai regionai. Tuo turime itin susirūpinti, nes jau dabar vyksta procesas, kurį Astrida Petraitytė straipsnyje „Klaipėdos krašto likimas: ignoramus et ignorabimus?“ pavadino Klaipėdos „iššlavimu“ iš Lietuvos žemėlapiu, – kalbėjo J. Jogutis, kaip pavyzdį pateikdamas nemokamą savaitraštį Žemaitijos žmonėms, kuriame pateikiant orų prognozes Lietuva pirma suskirstoma į „valstybes“ – Žemaitiją ir Lietuvą, o Žemaitija parodoma kaip „vieninga“ valstybė, tai matyti iš pateikto žemėlapiu, kuriame Klaipėdos kraštas pranyksta Žemaitijoje.

J. Jogučio žodžiais, būtina kelti ir dar vieną reikalavimą – „savotiškai Klaipėdos krašto nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimo koncepcijai“ parengti. Tai, bendrijos pirmininko nuomone, padėtų apsaugoti vertingus kultūros paminklus nuo sunaikinimo, kol Lietuvos valstybė bus pakankamai pajėgi finansuoti šią kultūros sritį.

Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Reportažas

„Poezijos pavasarėlis“ Poškonyse

Vladas KASPERAVIČIUS, Šalčininkai

Renginio akimirka

Vienuoliką kartą Dieveniškių istorinio regioninio parko iniciatyva buvo surengtas kasmetinis Šalčios krašto literatų sambūris „Poezijos pavasarėlis“. Šįmet jame dalyvavo žinomi šalies poetai bei literatai.

Pasak Dieveniškių istorinio regioninio parko direktoriaus Roberto Jomanto, tradicinis renginys Poškonyse suburia tegul gal ir negausias, tačiau nuoširdžiai su poetiniu žodžiu bendraujančias Šalčininkų rajono pajėgas.

Šią gegužę į Poškonis atvažiavo poetai Alis Balbierius, Jolanta Sereikaitė, skaitovė Dalia Jankauskaitė, vertėjas Georgijus Jefremovas, Baltosios Vokės „Šilo“ vidurinės, Šalčininkų J. Sniadeckio gimnazijos, Dieveniškių „Ryto“ vidurinės mokyklos, Poškonų pagrindinės mokyklos jaunieji literatai.

Autoriaus nuotr.

„Poezijos pavasarėlio“ Poškonyse svečiai – vertėjas G. Jefremovas, poetai A. Balbierius, skaitovė D. Jankauskaitė

Sambūrio dalyviai

Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčiai – 600 metų

Kunigas Petras Kraujalis ir Trakai

Vytautas ČESNULIS, Vilnius

Trakų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia iš paukščio skrydžio. 2005 m.

Tęsinys. Pradžią Nr. 8

Tai jau gali privesti prie negeistinių ir nemalonių ekscesų ir silpnina rimtą vyskupų balsą. N.[epriklausomos] Liet.[uvos] vidaus nesusipratimai, žinoma, plačiai naudojami lenkų spaudos...“ (MAB 242-131).

Autorių kolektyvo 1937 metų knygos

P. Kraujalio kapas

apie P. Kraujalį leidėjų žodyje sakoma: „Kun. Petras Kraujalis buvo žymus savo gabumais, išsilavinimu ir veikla lietuvis. Jis gyveno sunkiais, bet ir svarbiais visai lietuvių tautai, o ypač vilniečiams, kovų ir politinio persilaužimo laikais, kai gyvenimas, išmuštas iš įprastos vagos, ieškojo naujų kelių bei formų, derinosi prie naujų sąlygų. Dirbo jisai ne vienoje srityje ir visur stovėjo tarp pirmųjų. Vilniškių lietuvių pokarinis gyvenimas tiek tikybos, tiek švietimo, tiek spaudos, tiek politikos bare buvo žymioje jo įtakoje, o kai kur vienu laiku jo kuriamas, tvarkomas ir vedamas“.

Buvęs „Ryto“ mokyklos Marcinkonyse mokytojas Teofilis Sukackas savo atsiminimuose apie draugijos pirmininką sakė: „Besiskundžiančius įvairiais vargais ir sutinkamomis kliūtimis mokėdavo paguos-ti: girdi, visuomet taip nebus, susilauksime geresnių laikų ir sąlygų. Jis čia buvo optimistas, o jo optimizmas veikė ir kitus“ (knygos p. 120).

Vilniaus lietuvių visuomenė 1937 metais ant kunigo kapo pastatė skulptoriaus Rapolo Jachimavičiaus (Jakimavičiaus) darbo paminklą su užrašu: „Dirbo mokyklai ir tautai“. Po šešių dešimtmečių, po tautos Atgimimo, per metalo vagysčių ir supirkimo karštligę, šventvagystė įvykdyta ir su P. Kraujalio antkapio: nuplėštas bareljefas. Pagal išlikusias antkapio ir bareljefo nuotraukas meno kūrinyse atkurtas 2008 m. pavasarį (bareljefą atkūrė skulptorius Viktoras Tunkevičius).

Beje, atskleidžiant kai kurių P. Kraujalio slapyvardžiais išleistų darbų autorystę neišvengta bibliografinio kuriozo.

XX a. tarpukary bent keli asmenys pasirašinėjo Vilniečio slapyvardžiu, tarp jų ir Kraujalis. Leidinyje „Lietuviškieji slapyvardžiai“ (t. 4, Vilnius, 1999) P. Kraujaliui priskirta 16-os puslapių 1928 metais išleista Vilniečio knygūktė „Lietuvių likimas Lenkijoje ir lenkų Lietuvoje“. Knygelėje kalbama Vilniaus lenkų vardu („Mes, Vilniaus

lenkai...“), tad ar galėjo ją rašyti Kraujalis? Išeitų, kad autorystė nustatyta net rašliavos nepaskaičius! Anot knygelės, Lietuvoje lenkai visai skriaudžiami, persekiojami, o „Lenkijos vyriausybė ne tik nestato kliūčių lietuviškos mokykloms, bet ypač rūpinasi kultūriniais lietuvių reikalais“ (p. 6). Toliau dar gražiau: „Kaip mažam vaikui niekas nekludo mokytis lietuviškai, taip ir kiekvienam suaugusiam lietuviui yra duodama plačiai naudotis patikrintomis jam Konstitucija teisėmis. Visas visuomeninis ir politinis lietuvių gyvenimas koncentruojasi daugely organizacijų, kurios veikia visai laisvai, nesusiduriant su jokiais kliūtimis iš Lenkijos Vyriausybės pusės. Organizacijos palaiko nuolatinius ryšius su Kaunu“ (p. 7). Ir dėl bažnyčių: „Vilniaus ir Suvalkų kraštuose lietuvių kunigų tiek daug esama, kad lietuvis kunigas lenkiškoje parapijoje nėra retenybė. Atvirkščiai, labai retai galima sutikti lenką kunigą lietuviškoje parapijoje. Taigi nėra baimės, kad lietuviai neteks pamaldų gimtąja kalba. Daug dažniau įvyksta priešingi atsitikimai“ (p. 9-10). Žodžiu, gyvenk ir norėk, Lenkijos lietuvi, nes „nieks taip netrokšta gerų lietuvių-lenkų santykių, kaip Vilniaus lenkai...“ „Lenkų visuomenė [...] visuomet gynė lietuvių kalbos teises bažnyčioje ir mokykloje, ir visas galimas politines teises“ (p. 10). Negi galėjo lietuvis patriotas taip rašyti represijų prieš lietuvių mokyklas Vilniuje karštymečiu? Deja, šis paskvilis P. Kraujaliui priskirtas net Mokslų Akademijos bibliotekos kompiuteriniame kataloge.

Panašiai atrodo minėtame slapyvardžių žinyne ir kitur P. Kraujaliui priskirta taip pat 1928 m. išleista Vilniečio knygelė „Kodėl Lietuva bėdna?“. Šios irgi 16-os puslapių knygelės autorystė, pasak įrašo Mokslų Akademijos bibliotekos katalogo kortelėje, išaiškinta „žodiniu Ruzgo patvirtinimu“ (kokio Ruzgo?). Knygelėje skaitytojui stengia-masi įdiegti mintį, kad Lietuvos visos ūkinės nesėkmės yra tik dėl to, jog

Kun. Petras Kraujalis

nėra normalių ryšių su Lenkija. „...Vyriausiąja priežastimi viešpataujančio Lietuvoje vargo yra atsiskyrimas lyg kinų siena nuo savo artimiausio kaimyno – Lenkijos“ (p. 4). Išganymas Lietuvos ekonomikai būtų tik kapitalo iš Lenkijos įsileidimas, nes „ekonominis Lietuvos atgimimas nėra galimas be Lenkijos“ (p. 15). Tačiau prisiminkime prieš kelerius metus buvusią kunigo poziciją dėl Himanso projekto! Ar galėjo Kraujalis taip greitai išversti kailį?! Atvirkščiai, abiem atvejais galima įžiūrėti lenkų administracijos propagandinį manevrą: Vilnietis, gerai žinomo ir vietos gyventojų gerbiamo lietuvių veikėjo slapyvardis, galėjo suklaidinti politiškai menkliau išprususį skaitytoją. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad abi kalbamos Vilniečio knygūktės išspausdintos Vilniaus spaustuvelyje „Zorza“, nors P. Kraujalio darbus, kaip ir daugelį lietuviškų laikraščių, spausdino Totorių gatvėje buvusi spaustuvelyje „Ruch“.

Pabaiga

Šeimos dienos šventė Turgelių vidurinėje mokykloje

Bronislava DAUNORIENĖ, Turgeliai, Šalčininkų r.

Šeima – tai mūsų visuomenės pagrindas. Graži, darni, tvirta šeima – mūsų tautos stiprybė. Pagarba ir meilė šeimoje – pavyzdys mūsų vaikams.

Gegužės 28 dieną į Turgelių vidurinę mokyklą rinkosi šventiškai nusiteikę ir pasiruošę tėveliai, mokytojai, mokiniai. Lauko aikštėje buvo sugiedotas Lietuvos himnas ir pasodintas ažuolas, kaip stiprybės simbolis, apdainuotas liaudies dainose. Nusikambėjo B. Brazdžionio posmas:

*Baltas baltas kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido kaip žydras dangus,
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus.*

Po to prasidėjo mokinių ir tėvų

piligriminė kelionė po mokyklą: apžiūrėjo kabinetų, susipažino su dirbančiais mokytojais, pamokomis. Su kelionės taisyklėmis supažindino istorijos mokytoja Jolanta Lazdauskienė. Ypač buvo įdomu ketvirtokams ir jų tėvams, nes šios klasės mokiniai kitais metais bus penktokai, turės tapti savarankiškesni.

Sugrįžę iš mokyklos, visi padainavo dainą, išmoktą kelionės metu su muzikos mokytoja Diana.

Mokyklos direktorė pasveikino susirinkusius, padėjo mokytojams ir įteikė padėkos raštus tėveliams bei mokiniams už nuopelnus mokyklai. Tuomet prasidėjo koncertas, kur skambėjo mokinių atliekamos dainos, šokiai, eilės. Ypač visus džiugino ketvirtokai: jie atsisveikino su savo mokytoja, padainavę jai atsisveikinimo dainą.

Ažuolo sodinimo ceremonija

Kas tuos rugelius pasėjo?

Leliūmai.

Kas laukelį išakėjo?

Leliūmai.

Kas rasele ant kalnelio –

Leliūmai –

Pabėrė kaip perlus baltus?

Leliūmai.

Tai tėvelis ir mamytė,

Leliūmai,

Brolužėlis ir sesytė,

Leliūmai.

Jie visi – darni šeima –

Mūs Tėvynės atrama. (B. Daunorienė)

Tokiais žodžiais prasidėjo renginiui paruošta kompozicija „Ką skamba Turgelių varpai?“, kuri jungė šoki, dainą, meninį žodį.

Programos pabaigoje visi darniai sugiedojo mokyklos himną.

Programą vedusi lietuvių kalbos mokytoja metodininkė Bronislava, kuri padėjo už drauge praleistas džiugias akimirkas, gerus žodžius, palinkėjo Dievo palaimos ir didelės kantrybės auklėjant mūsų vaikus.

Raimondos Orentaitės nuotr.

Giedamas Lietuvos himnas

350 metų be Simono Dachso

Viktorija VAŠKYTĖ, Klaipėda

S. Dachui skirtam vakarui vadovavo R. Müller

1659 m. balandžio 15 dieną pasaulis atsisveikino su vienu iš žymiausių XVII a. vokiečių poetų Simonu Dachu.

Šiomet 350-osios S. Dachso mirties metinės Klaipėdoje paminėtos renginių ciklu, kurį gegužės 22-ąją vainikavo jaunos Vokiečių kultūros dienų programos renginys - chorinės muzikos ir S. Dachso poezijos vakaras Simono Dachso vardo namuose.

Šventiniame susijime liejosi vokiškos S. Dachso eilės, skaitomos Klaipėdos miesto mokyklų moksleivių, skambėjo Klaipėdos Vokiečių bendrijos choro bei Lietuvos evangeliškos bažnytinės muzikos draugos jaunimo choro „Cantate Domino“ atliekami kūriniai, primindami, jog S. Dachas kūrė ne tik poeziją, bet ir giesmes, dainas. Kai kurios iš jų užsitarnavo liaudies dainos vardą.

Tai iš tiesų yra mūsų vakaras, Simono Dachso ir šių jo namų vakaras. Tikiuosi, kad jis mums visiems suteiks džiaugsmo, kad mums bus smagu vieniems į kitus pažūrėti, padainuoti, pasiklausyti. Norėčiau, kad čia išsivyratų šeimyniška atmosfera, kaip ir turėtų būti namuose, nes tai ir yra namai - Simono Dachso namai, - sakė vakarą drauge su moksleiviais vedusi 11-ojo vokiečių kultūros dienų festivalio koordinatore Rasa Müller.

Pasak R. Müller, nuoširdžiu šventiniu vakaru liko nudžiuginti ne tik dalyviai, bet ir susirinkę žiūrovai vokiečiai.

Lyg skaidrūs inkliuzai tarp sodrių dainų ir eilėraščių viso vakaro metu švystelėdavo ir S. Dachso biografijos ištraukos, paruoštos pagal dr. Axel E. Walter, tyrinėjantį S. Dachso gyvenimą bei kūrybą.

Simonas Dachas gimė 1605 m. liepos 29 d. tuometiniame Memelyje. Jo tėvas buvo lietuvių, lenkų ir kuršių kalbų vertėjas teisme, o motina kilusi iš garbingos miestiečių šeimos, kurios tėvas buvo miesto politikas. S. Dachas pirmiausiai lankė mokyklą savo gimtajame mieste, po motinos mirties 1619 m. tėvas išsiuntė berniuką pas gimines į Karaliaučius, kuriame jis lankė katedros gimnaziją. 1620-1626 m. S. Dachas kaip tarnas lydėjo vieną Karaliaučiaus teologijos studentą į Vitenbergą ir Magdeburgą. Abejuose miestuose S. Dachas tęsė savo mokslus. Dėl trisdešimtmečio karo ir maro grėsmės, grįžo atgal į Karaliaučius ir įsirašė į jo universitetą, pirmiausiai pasirinkęs

teologijos studijas. Keletą metų apie S. Dachą beveik nieko nežinoma. Apie dvidešimtuosius savo gyvenimo metus jis pradėjo dirbti privačiu mokytoju, 1633 m. - ketvirtuoju Karaliaučiaus katedros mokyklos mokytoju. Tada jų buvo tik keturi, tad S. Dachas užėmė žemiausias pareigas. 1636 m. pakilo net iki antrojo mokytojo pareigų. Būdamas mokytoju tuometinėje visuomenėje priklausė pačiam žemiausiam išsilavinusių žmonių sluoksniui. Tik 1640 m. jis apsigynė magistro laipsnį. Iki pat savo mirties S. Dachas dirbo profesoriumi Karaliaučiuje, kuriame ir mirė 1659 m., manoma, nuo tuberkuliozės.

Anais laikais poetai nelaikė savęs geniais, rašančiais kūrinius iš vidinio poreikio bei užsiimančiais kūryba iš estetinių paskatų. Jie save laikė mokytais žmonėmis, kurie užsiima poezija norėdami tarnauti visuomenei bei ją mokyti. Poetai manė esą įpareigoti Dievo kurti ir teigė, kad tik poezija garantuoja amžiną žmogaus atminimą. Poezijos funkcija buvo suteikti žmogui užuojautą, pamokyti jį teisingai gyventi, paruošti jį gyvenimui po mirties.

Visose Europos tautose literatūra buvo rašoma dviem kalbomis - lotyniškai ir gimtąja kalba. Vokietijoje iki XVII a. vid. buvo išleista daugiau knygų lotynų, o ne vokiečių kalba. Poezijoje tik labai retai buvo pereinama prie liaudies kalbos. Nors atsirasdavo daug poetų, kurie poeziją norėjo kurti vokiečių kalba. Ir taip pirmoje XVII a. p. Vokietijoje prasidėjo nacionalinės poezijos istorija ir S. Dachas buvo vienas iš jos pradininkų.

Jis parašė daugiau kaip 1 400 įvairių kūrinių; vidutiniškai parašydavo vieną eilėraštį per savaitę. Rašė ir lotynų, ir vokiečių kalbomis, bet jo kūryboje jau aiškėjo perėjimas prie vokiečių kalbos. Tik apie penktadalis eilėraščių buvo parašyti lotynų kalba. O bėgant metams vis mažiau eilėraščių jis rašė lotyniškai.

Lietuvių kalbos S. Dachas nemokėjo, bet tuo metu - 1653-aisiais metais - pasirodė Danieliaus Kleino gramatika ir būtent toje gramatikoje yra dedikacija lietuvių kalbai, kurioje S. Dachas aukštino lietuvių kalbą bei jos reikšmę. Be eilėraščių, rašė dainas ir bažnytinės giesmes. Dar XVII a. nemažai jo bažnytinių giesmių buvo išversta į lietuvių kalbą, o kai kurios buvo spausdinamos net iki XX a. pab. protestantiškomis Lietuvos bažnyčioms.

Proginiai S. Dachso eilėraščiai buvo skirti žmonėms, kurių gyvenime kažkas įvykdavo, todėl jo eilėraščiai apima labai daug biografinių faktų ir taip pateikia realistinį tuometinio gyvenimo sąlygų aprašymą. 1655 m. parašė eilėraštį, skirtą vestuvėms, kurios vyko Memelyje. Tame eilėraštyje pateikiamas vienas iš seniausių miesto aprašymų. S. Dachas jame taip pat suformulavo savo, kaip poeto, reikšmę.

Santykis su realybe yra vienas iš didžiausių XVII a. poezijos ypatumų. S. Dachso poezija yra ne tik pamokanti, bet ir labai asmeniška. Jokio kito poeto stiliui tai nebūdinga.

S. Dachas ypač žymus savo eilėraščių „Taravos Anikė“. Nėra tiksliai žinoma, ar „Taravos Anikė“ tikrai parašė jis, tačiau nėra įrodymų nei prieš, nei už jo autorystę, ir kaip ten bebūtų ši daina, kuri tapo liaudies daina, iki pat dabar yra S. Dachso vizitinė kortelė.

Autorės nuotr.

S. Dachso eiles skaitė uostamiesčio mokyklų mokiniai

Ant scenos - Klaipėdos vokiečių bendrijos choras

Choras „Cantate Domino“

Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai

Gudų kaimas

Dr. Martynas PURVINAS, Kaunas

Danos Buinckaitės nuotr.

Marija ir Martynas Purvinai

Žemdirbystei tinkamose Mažosios Lietuvos vietose būta labai didelių kaimų. Vienas iš tokių didžiųjų žemdirbių gyventų kaimų – Gudai, tebesantys šiauriau Pagėgių.

Šiandien savotiškai skambantis kaimo vardas Mažojoje Lietuvoje nebuvo retas – ten buvo ir Gudeliai, ir Gudgaliai, ir Gudviečiai. Populiari buvo Gudaičio (Gudo palikuonio) pavardė. Vieni tenykštį „guda“ sieja su ateivio pravarde (gal gudais pravardžiuoti ateiviai iš Rytų Lietuvos), kiti – su senprusių krūmynais („gudde“).

Šią vietovę senovės žemdirbiai ap- tiko jau labai seniai. Čia buvo rasta II-IX amžių archeologinių radinių, liudijusių apie tuometinius gyventojus. Netoliese – Vidgiri- uose buvo tirtas turtingas senovės skalvių kapinynas.

Gudų apylinkės savitos ir gamtiniu atžvilgiu. Čia plytinčią lygumą rytų šone apri- boja stambios kalvos – Vilkyškių kalvagūbrio atšaka, Piktupėnų kalvynas. Pietinė kalva toje virtinėje nuo seno ir vadinta Gudų kalnu. Toje aukštoje (išskylančioje iki 53 m aukščio) kalvoje nuo seno buvo įrengtos Gudų kaimo pietinės kapinės.

Pačią lygumą skrodžia Vilkos upė, potvy- niais išsiliedavusi nemažame plote. Tame plačiame ir drėgname slėnyje driekėsi pievų plotai bei krūmynai, šiaurvakariuose stūksojo didžioji Dinkių giria.

Čia taip ir neįsikūrė koks žymesnis dvaras – Gudų ir aplinkinių kaimų valstiečiai šimtmečiais priklausė tiesiogiai Prūsijos valdovui.

Gudų kaimas, matyt, kūrėsi aptiktoje sausesnėje vietoje – Gudų kalno ilgame ir lėkštame šlaite, besileidžiančiame link Vilkos upės. Tą sausesnį kyšulį senovėje supo drėgnų pievų plotai.

XVIII amžiuje tame kyšulyje buvo susispietusias kelios kaimo sodybų grupės, užsiėmusios patogiausią vietą. Už upelio, jau prastesniuose plotuose buvo išsibarsčiusios bežemių nuomininkų sodybėlės.

Tuomet tai buvo ištis nuošali vieta – arčiau nebuvo kokių reikšmingesnių preky- bos ar administracijos centrų, reikšmingesnių vieškelį ar kitų svarbių dalykų. Čia gyventa tikrai kaimiškai – savaip, nesidairant į tolimum miestus ar atokias valdžios buveines.

Gal toks Gudų kaimo nuošalumas ilgai buvo jo privalumas – ši gyvenvietė neskubėjo nykti, kai kiti krašto kaimai patirdavo nuo- puolio laikus. Ilgą laiką Gudai net augo ir plėtėsi kaip žemdirbiams patraukli vieta.

Sausinant drėgnas žemes abipus Vilkos upės, matyt, isitikinta jų derlingumu. Įdėtas triušas čia apsimokėdavo, vietos žmonės bei vis nauji atvykėliai stengėsi plėsti savo valdas.

1785 metais Gudai buvo apibūdinti kaip karališkųjų valstiečių kaimas prie Vilkos upės. Anuomet ten buvo net 45 ugniakurai (sody- bos). Šis Būbliškės valsčiaus ir Piktupėnų parapijos kaimas tais laikais buvo vienas iš didžiausių kaimų tose apylinkėse. Gudai turėjo ir galimybių tolesnei plėtrai.

Visoje Prūsijos valstybėje skatinant naujų žemių įsisavinimą buvo remiamas

drėgnų plotų sausinimas, girių pakraščių bei krūmynų iškirtimas, ten statant vis naujas naujakurių sodybas. Tam gerai tiko į šiaurvakarius bei šiaurę nuo senojo kaimo branduolio plytėję drėgni plotai palei Vilką bei jos intaką Juodupe. Daugiau kaip šimtmetį naujakuriai ir skverbėsi ta kryptimi.

1817 metais Gudai fiksuoti kaip valstiečių kaimas Tilžės apskrityje. Ten buvo jau 51 ug- niakuras (sodyba), kur gyveno 199 žmonės.

XIX amžiaus viduryje Gudai buvo apibūdinti kaip laisvųjų šatulininkų (privilegiuotų naujakurių) kaimas. Tuomet ten stovėjo 159 pastatai, kuriuose iš viso gyveno 512 žmonių. Tad per 30-40 metų šio kaimo gyventojų pagausėjo daugiau kaip du kartus.

Tuomet kaimas valdęs 2520 margų ir 114 rykščių žemės (daugiau kaip 600 hektarų). Gudai turėjo savo mokyklą, kuriai rinkta sava rinkliava (pinigais bei natūra – rugių ir miežių grūdais, šienų ir šiaudais). Įdomu, kad kaimui tada buvo paskirta ypatingai didelė vietinė rinkliava (gal tos lėšos buvo naudotos žemių plotams išpirkti, sausinimo ir panašioms reikálams).

Žemdirbiškame kaime tada laikyti 135 arkliai, 247 galvijai, 166 avys bei 150 kiaulių. Apsieita be ožkų (šias laikydavo tik vargin- guose kaimuose).

Gudų kaimo gyventojai bei atvykėliai toliau plėtė dirbamų žemių plotus, sausino drėgnesnes vietas, statė naujus vienkiemius aplinkiniuose laukuose.

1871 metais Tilžės apskrities Gudų kaime jau buvo priskaičiuotos 78 sodybos (per šimtmetį jų padaugėjo beveik du kartus). Tuomet kaime buvo 115 butų (savarankiškų namų ūkių), nes dalis gyvenamųjų namų buvo keliabučiai.

Keitėsi ir kaimo aplinka bei Gudų si- tuacija, XIX amžiaus antroje pusėje pert- varkant didesnių krašto kelių tinklą, nuo tarptautinio plento Tilžė-Mikytai-Tauragė- Ryga per Gudus buvo nutiestas naujas plent- as į Natkiškius bei iki Žemaitijos pasienio ties Sartininkais. Šis plentas atšaka per Grigoliačius buvo sujungtas su vis didesnę reikšmę įgyjančiu Pagėgių transporto maz- gu. Taip Gudai atsidūrė prie naujų plentų sankryžos, patogiais keliais buvo nesunku pasiekti Tilžę ar aplinkines gyvenvietes.

1905 metais Gudų kaimas valdė jau 777 hektarus žemės. Tuomet ten stovėjo 91 so- dyba. Jų gyvenamuosiuose namuose buvo įrengta 113 butų. Kaime iš viso gyveno 539 žmonės.

XX amžiaus pradžioje per kaimo žemių šiaurinį pakraštį buvo nutiesta plačiojo geležinkelio atšaka Pagėgiai-Lauksargiai, kol kas ėjusi iki tuometinės valstybinės sienos su Rusijos imperija. Pirmojo pasaulinio karo metais ši geležinkelio atšaka buvo pratęsta iki Tauragės, o vėliau ir iki Radviliškio bei Šiaulių. Taip iš pradžių buvusios nežymios atšakos susiklostė Baltijos šalis jungusi trasa – traukiniai nuo Karaliaučiaus (ir iš Vakarų Europos) galėjo važiuoti pro Gudus iki Šiaulių bei Rygos ir dar toliau.

Prie šio geležinkelio ir plento į Natkiškius sankirtos buvo pastatyta Gudų geležinkelio stotelė bei geležinkeliečių pastatai. Ties ta geležinkelio pervažą klostėsi naujas reikšmingas centras, į tą vietą įsikurtus naujam tiesiam vieškeliai, ėjusiam trasa Piktupėnai- Gudai-Jonikiaičiai. Ties pervažą išaugo dideli užiegos namai, kalvė, krautuvė ir kita.

1912 metais Gudų kaime užfiksuota dar daugiau gyventojų – tuomet jų būta net 650. Tai buvo šio kaimo didžiausio suklestėjimo metai, skatinti ir palankios ūkinės – ekonominės konjunktūros visame krašte. Buvo statomi nauji mūriniai bei kitokie pastatai, darbo užteko daugeliui amatininkų bei tarnautojų.

Tuomet Guduose veikė traukinių stotelė, Vilhelmo Maleikos užėiga ir krautuvė, Ru- cho pieninė, Ernesto Paulaičio ir F. Vidraičio kalvės. Kaime darbavosi mūrininkas Mikelis Dargys, gaminius iš nendrių pardavinėjęs Fritzas Tresaitis. Guduose gyveno du siuvėjai (H. Judkaitis ir R. Losaitis), du batsiuviai (R. Lorenzas ir J. Selmonas), račius G. Šiutcas, stalius bei stiklius Heinrichas Delkus, dailidė Gustavas Liedtkė.

Pirmojo pasaulinio karo pradžioje per šias apylinkes į Tilžę ir tolyn į Mažosios Lietuvos plotus žygiavo Rusijos kariuomenės pulkai.

*Senosios mokyklos pastatas**Buvusios užiegos pastatas šalia geležinkelio pervažos*

1915 metais per čia veržėsi jau Vokietijos kariuomenė, netrukus užėmusi visus Baltijos kraštus.

Vokietijai pralaimėjus Pirmąjį pasaulinį karą, ją užgriuvus ekonominei krizei bei ūkio suirutei, tuometinės negandos palietė ir krašto kaimus.

Nuo 1920 metų pradžios Gudai atsidūrė nuo Vokietijos valstybės atskirtame Klaipėdos krašte, naujai sukurtoje Pagėgių apskrityje. Nuo 1923 metų pradžios Klaipėdos kraštas jau priklausė Lietuvos Respublikai.

Tie didieji įvykiai paveikė ir žemdirbių kaimą – 1925 metais Guduose tebuvo priskaičiuotas 461 gyventojas. Tada kai- mas priklausė Pagėgių apskrities Piktupėnų valsčiui ir Piktupėnų parapijai.

Ramesniais dešimtmečiais tęsėsi tradi- cinis gyvenimas – toliau darbuotasi kaimo laukuose, užsiimta įprastiniais amatais bei verslais. Per Gudų žemes riedėjo trauki- niai į Rygą bei Karaliaučių ar dar toliau į Vakarų Europą. Anuomet nelabai kas galėjo įsivaizduoti, kad vos po poros dešimtmečių nusileidusi „geležinė uždanga“ ilgam atskirs šį kraštą nuo Vakarų, kad buvusios kelionės į tenykščius didmieščius atrodys tik legendi- niais nutikimais.

XX amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais Gudų kaimo valdos pietryčių – šiaurvakarių kryptimi tęsėsi net per penkis kilometrus, didžiulis dirbamų žemių masys priklausė vienai kaimo bendruomenei.

Piečiau Vilkos upės tebestovėjo senasis kaimo branduolys: prie puslankiu išsiričiusios senosios kaimo gatvės buvo išsidėsiusį ke- liolika didelių bei vidutinių sodybų, kur būta nemažai stambių pastatų. Tos vaizdingos kaimo gatvės gale stovėjo Gudų mokyklos sodyba. XX amžiaus pradžioje naujai per- statytas tos mokyklos pastatas garsėjo kaip puošniausias statinys apylinkėse. Tą dailų mūrinį statinį puošė įvairiai dekoruotas tin- kas, reljefiniai puošmenys, spalvoti intarpai ir kitos grožybės. Atrodo, kad turtingasis Gudų kaimas anuomet norėjo pasididžiuoti prieš kaimynus labai puošniu (nors ir brangesniu) pastatu.

Keli stambesni vienkiemiai anuomet stovėjo Gudų kaimo žemių pietiniame gale, ties Gudų kalno papėde. Tokių būta ir Vilkos upės kairiojoje pakrantėje, aplink senąjį kaimo branduolį.

Šiauriau Vilkos upės, sausinimo griovių išraižytame plote, vyravo naujakurių sodybos – nedideli bei maži vienkiemiai, išsibarstę kaimo laukuose, kuriuos kinto vėlesni tiesūs vieškeliai bei laukų keliukai. Ta kaimo dalis (pokariu pavadinta Antraisiais Gudais) turėjo ir savas kapinaites.

Išsiskyrė didesnė sodybų sankaupa ties geležinkelio pervažą, kur kryžiaivos ir kelių kaimų žemės valdos. Ties pervažą stovėjo didieji užiegos namai – didžiulis (pagal kaimo mastus) raudonplytis dviaukštis pastatas, išpuoštas įvairiais padailinimais. Greta bu-

vusi ir kalvė – nelyg anuometinis autoservisas pravažiuojantiems arklinais vežimais ar prajojantiems. Daug žmonių susirinkdavo prie geležinkelio stotelės – traukiniai patogiai nuveždavo į Tilžę ar Pagėgius.

Įprastinis gyvenimas baigėsi 1944 metų rudenį, kai privalomoji evakuacija apylinkių gyventojus nuvarė už Nemuno ir dar tolyn. Tačiau ir grįžusieji į sovietų užimtą kraštą jau atsidūrė visai kitame pasaulyje. Prasidėjo tremtis į Sibirą, neįveikiamos prievolės, užgriuvo kolektyvizacija – prievartinis kolchozų kūrimas, daugkartinis turto nusa- vinimas, naujai atvykusių kaimynų kreivas požiūris į dar užsilikusius „prūsus“.

Tad sovietinio atšilimo metais atsiradus galimybei, dar išlikę Gudų senieji gyventojai skubėjo vėrztis į Vakarų, senajame kaime beveik nebeliko buvusių darbščių ūkininkų ar amatininkų.

Sovietmečiu Gudų apylinkės imta pert- varykti pagal anuometinį ūkio modelį – likviduoti dar užsilikę vienkiemiai, naikinti senosios žemėvaldos žymės. Sustambintų laukų plotus išraižė sausinimo kanalai, tie- sintos Juodupės ir Vilkos upių vagos. Beveik nebereikėjo tik naujų kelių – senieji plentai bei tiesūs vieškeliai tiko ir naujajai santvarkai.

1991 metų rudenį man pavyko užfiksuoti anuomet dar išlikusius senuosius pastatus bei sodybas Guduose, fotonuotraukose įamžinti būdingų statinių detales.

Senieji Gudai nyko ir toliau. Dalis dar išlikusių pastatų buvo perstatoma, ki- tus graužė laiko našta. Suspėta nuardyti didžiuosius sovietmečio ūkinius statinius.

2008 metų rudenį buvusiose Gudų kaimo valdose dar aptikau 29 senų bei naujesnių sodybų liekanas, keliolika įdomesnių senų pastatų.

Pasiūlymuose Kultūros paveldo departa- mentui kaip vieną iš senojo kaimo privalumų aš nurodžiau ten buvusią didelę sodybų funkcinę įvairovę. Guduose (kitaip nei daug- moje eilinių krašto kaimų) buvo ir mokykla, ir kiti specifinės paskirties objektai: geležinkelio stotis, užiegos namai, kalvė ir kitkas. Tebebuvo išlikęs (tik iš dalies perdirbtas) puošnūs senosios mokyklos pastatas. Specialistams įdomus ir senasis kaimo branduolys, kur dar tebestovi ir keli vaizdingesni senieji statiniai, tebeauga didieji tradiciniai medžiai. Tebestovi (dar tebelaukdamas rūpestingiesnių šeiminių) didysis pakelės užiegos pastatas, kuris galėtų tapti apylinkių puošmena, jei kas imtųsi jį atnaujinti. Kol kas tame krašte išsiskiria tik rūpestingai atnaujintas buvusios mokyklos pastatas netolimame Vydučiaių kaime – geras pavyzdys praeties mylėtojams.

Pasiūliau Gudų kaimą laikyti ž lygmens kultūros paveldo objektu, kaip gal dar nuo XVI amžiaus besiklosčiusią ir besiplėtusią laukininkų – žemdirbių gyvenvietę, kurią vėliau papildė pagelžkelės gyvenvietė su naujoviškesniais (XX amžiaus pradžiai būdingais) pastatais.

Martyno Purvino nuotr. 1991 m.

Lietuvos bibliofilijos istorija

Lietuvos bibliofilų sambūriai ir plungiškių laikraštis „Žemaičių bibliofilas“

Vytautas RIMŠA, Vilnius

Termino „bibliofilas“ samprata ir bibliofilų judėjimas

Skaitančioji visuomenės dalis, ypač bibliografai, bibliotekininkai, knygotyrininkai ir žurnalistai bei kiti knygų mylėtojai ar skaitymo mėgėjai šiandien jau žino daug savo mėgstamų autorių, jų knygų ar periodinių leidinių, kuriuos neretai ima į rankas, ieško juose sau dvasinio peno arba net perka tokius leidinius knygynuose ir nešasi į namus nuoseklesnėms bei pakartotinoms studijoms, darbui ar net vien hedonistiniais sumetimais. Tokie gyventojai Lietuvoje sudaro pagrindinę, kelių milijonų skaitytojų, auditoriją.

Tačiau tarp jų yra ir ypatinga skaitytojų bei knygų mylėtojų rūšis. Tai – bibliofilai. Jų esama nepalyginti mažiau, bet jie turi ypatingą meilę bei potraukį knygai ar kitiems spaudiniams, o svarbiausia – visiškai savitą ir kur kas aiškiau išreikštą knygų bei skaitymo reikšmės žmogaus asmenybei, jos intelektualiam ar dvasiniam vystimuisi ir tobulėjimui sampratą.

Tarptautiniai terminai „bibliofilija“, kaip ir „bibliofilas“, yra kilę iš senosios graikų kalbos [biblion – knyga + philia – pamėgimas] ir šiuo metu yra suprantami, kaip apibrėžta kultūrinės veiklos sritis, tenkinanti knygotyrų žinių poreikį, sudarant ir panaudojant asmeninę ar šeimos biblioteką (Knygotyra: enciklopedinis žodynas, 1997, p. 46). Giminą sąvoka „bibliofilas“ įvardijamas bibliofilija užsiimantis žmogus, knygų mylėtojas. Bibliofilija ir bibliofilai šiandien yra glaudžiai siejami su kūrybingumo saviskata, savo intelektualinių sugebėjimų ir asmenybės ugdymosi, kitais socialiniais bei psichologiniais skaitybos procesais ir reiškiniais.

Bibliofilija kaip socialinis reiškinys žinomas gana seniai. Terminas „knygų mylėtojas“ graikų literatūroje buvo jau vartojamas I-III a., o terminas „bibliofilas“ Vakarų Europos literatūroje pasirodė XVII a. Lietuvoje šie terminai atsirado žymiai vėliau – nuo XIX a. antrosios pusės. Laikui bėgant keitėsi ir bibliofilijos sąvokos esmė, plėtėsi jos turinys.

Iš pradžių bibliofilijos sampratoje ir jos apibrėžime dominavo tik pomėgis skaityti, o vėliau, atsiradus kodekso formos rankraščiams ir spausdintoms knygoms, termino apibrėžime, šalia pomėgio skaityti, atsirado ir ėmė vyrauti knygų kolekcionavimas. Viduramžiais bibliofilija plito aukštuomenėje – tarp karalių ir kitų valstybių vadovų, vėliau ėmė plisti ir tarp aristokratijos bei miestiečių. XV-XVIII a. Lietuvoje knygų rinkiniai ir asmeninės bibliotekos buvo kaupiamos valdovų rūmuose bei dvaruose, o XIX a. ji ėmė plisti įvairiuose gyventojų sluoksniuose. Iki XX a. ketvirtosios dešimtmečio pabaigos Lietuvos bibliofilai savo skaitymo bei asmeninių knygų rinkinių kaupimo pomėgiais rūpinosi individualiai, nes draugijų ir kitų visuomeninių darinių dar neturėjo.

Organizuotas bibliofilų judėjimas ir klubai

Geros sąlygos organizuotam bibliofilų judėjimui susidarė Lietuvos nepriklausomybės metais, kai išsiplėtė leidyklų skaičius, buvo pradėta didesniais tiražais leisti knygos, sukurtas knygų transportavimo ir prekybos tinklas. Tuo metu Kaune uždaro klubo principu buvo įsteigta XXVII knygų mylėtojų draugija, kuri sutelkė laikinosios sostinės aktyviausius bibliofilus ir sėkmingai veikė 1930-1940 m., kol okupacinio režimo cenzūros

buvo uždrausta. Tarpukario Lietuvoje draugija nuveikė daug vertingų darbų, tačiau didžiausias jos nuopelnas buvo bibliofilijos – meilės knygai, skaitymui ir viso to reikšmės visuomenės švietimui bei jaunosios kartos ugdymui populiarinimas, sklaida gyventojams. Šių pastangų dėka tuo metu mūsų šalyje daugėjo bibliofilų ir atokiau nuo didžiųjų miestų, netgi kaimuose, kurie rūpinosi savo šeimų švietimu bei vaikų ugdymu ir šiam tikslui ėmė namuose kaupti pamėgtos ar reikalingos minėtai socialinei veiklai nacionalinės literatūros rinkinius.

Organizuotas ir individualus bibliofilinis judėjimas Lietuvoje, o kartu ir patys bibliofilai bei asmeninės jų bibliotekos, kolekcijos, sukauptos nepriklausomoje Lietuvoje, itin nukentėjo Antrojo pasaulinio karo ir tarybinės valdžios metais, įvedus okupacinės valdžios cenzūrą ir uždraudus bei ėmus naikinti ir persekioti šalyje visą lietuvių nacionalinę spaudą, išleistą Lietuvoje iki 1944 metų, tarp jų – net ir visą verstinę į lietuvių kalbą užsienio šalių literatūrą.

Bibliofilų reikalai čia šiek tiek pagerėjo tik po 30 metų, kai 1974 m. buvo įkurta Savanoriškoji knygų bičiulių draugija, nors ji dideliais darbais taip ir nepasizymėjo. Kaip ir kitos to meto visuomeninės organizacijos ši draugija turėjo daugiau deklaratyvų ir propagandinių pobūdį, nors keletą knygų mylėtojų sambūrių vis dėlto yra surengusi. Žymiai aktyviau šiuo atžvilgiu veikė 1970-1975 m. Vilniuje įsteigtas Martyno Mažvydo bibliofilų klubas, kuris 1972 m. turėjo 18 narių, kas mėnesį rengė po du susirinkimus bei kitus renginius. Laikinai jo veiklai nutrūkus, 1977 m. klubas atkurtas Vilniaus Mažvydo knygų bičiulių klubo pavadinimu, kaip „Savanoriškos knygų bičiulių draugijos“ skyrius. Jis ir toliau veikė gan aktyviai.

Naujos sąlygos bibliofilinio judėjimo plėtrai Lietuvoje susidarė po Respublikos nepriklausomybės atkūrimo. Tuo metu formaliai tarybiniais metais veikusi Savanoriškoji knygų bičiulių draugija buvo perorganizuota (1989 m.) į Lietuvos knygų draugiją, 1993 m. atkurta XXVII knygų mylėtojų draugija, o Vilniaus Mažvydo knygų bičiulių klubas tais pat metais persitvarkė į Martyno Mažvydo bibliofilų klubą.

Laikui bėgant šalia minėtų bibliofilų draugijų ir klubų, susibūrusių išskirtinai vien didmiesčiuose, šalyje ėmė kurtis organizuotos bibliofilų veiklos pionierių ir atokesnėse periferijos vietovėse.

Simono Daukanto bibliofilų klubas Plungėje

Jau daugiau kaip 20 metų vis daugiau ir daugiau savo darbais yra pastebimas toli nuo sostinės, Plungėje, veikiantis Simono Daukanto bibliofilų klubas. Jis buvo įregistruotas 1984 m. vietos mokytojų iniciatyva (iki 1987 m. pirmininkas Česlovas Vaupšas, po to, iki šiol – Gintautas Černeckis). Klubas turi savo nuostatus, himną bei oficialiai įteisintą devizą – „Švieskis ir šviesk“. Jo tikslai – ugdyti pagarbą knygai ir senajai raštijai, populiarinti skaitymo kultūrą, savišvietą ir saviraišką, skatinti knygotyrą bei skleisti visuomenėje bibliofilijos žinias.

Tenka stebėtis ir džiaugtis šio nedidelio narių skaičium klubo (pagal nuostatus gali turėti ne daugiau kaip 10 tikrųjų narių, o visi kiti gali būti rėmėjais) dideliais darbais. Jo nariai ir rėmėjai yra pačių įvairiausių profesijų vietiniai žmonės. Kas mėnesį vyksta jų susirinkimai, skaitomi

pranešimai, kasmet rengiamos kultūros istorijos viktorinos, knygų istorijai, ženklams ir bibliofilijai skirtos parodos, literatūrinės vakaronės, susitikimai su žymiais bibliofilais, pažintinės ekskursijos į bibliotekas, muziejus, spaustuves, žygiai Lietuvos raštijos istorinėmis vietomis. Rengiamos netgi mokslinės konferencijos, paskelbta daugiau kaip 100 mokslinių straipsnių ir informacijų savo klubo, rajoninėje ir respublikinėje spaudoje, tarp jų leidiniuose „Bibliotekų darbas“, „Knygnešys“, „Naujos knygos“, „Lietuva ir Čekija“ ir kt. Nuo pat isikūrimo dienos kaupiama ir klubo biblioteka bei archyvas.

Laikraštis „Žemaičių bibliofilas“

2000 m. kovo 16 dieną pasirodė pirmasis S. Daukanto bibliofilų klubo leidžiamas laikraščio „Žemaičių bibliofilas“ (red. Kęstutis Vaitkus) numeris. 2009 m. vasario 12 dieną knygų mylėtojus ir kitus skaitytojus pasiekė jau penktasis (nuo 2000 m. 2-ojo nr. – red. Gintautas Černeckis) numeris*. Tad šiemet tarsi jau galima minėti ir pirmąjį šio jaunojo leidinio jubiliejų.

Leidinio tematika gan įvairi, nors leidėjai ir autoriai nuosekliai laikosi bibliofilijos objekto, suvokiamo plačiausia prasme, rėmų. Tiems skaitytojams, kurie bent kiek domisi mūsų krašto gyventojų skaityba, knygų leidyba, tematika ir istoriniais bei naujausiais rinkiniais ar jų išsaugojimu asmeninėse ir kitose bibliotekose, būtų čia ką pasiskaityti. Laikraštyje rašoma taip pat apie šalies ir užsienio bibliofilų individualią ir organizuotą veiklą, pagaliau – apie jų sukaupytų spaudos rinkinių ir atskirų leidinių likimus, knygnešių veiklą bei daug kitų panašių dalykų. Nepamiršta ir Žemaitijos kultūros, spaudos, skaitybos, bibliofilijos, bibliotekininkystės, knygotyrų istorija, praeities ir dabarties literatūros veikėjų bei mokslininkų gyvenimas, jų kūrybinis palikimas. Tai – itin vertinga medžiaga krašto istorijai. Bendra vieno numerio straipsnių ir kitos informacijos apimtis yra 2 spaudos lankai. Yra ką pasiskaityti. Laikraštis, pradėtas leisti 5-ųjų šimtų tiražu, o 5-asis jo numeris 2009 m. jau pasiekė tūkstantį egzempliorių. Jis susilaukė populiarumo ne vien tarp vietos gyventojų. Šį leidinį šiandien galima surasti visose didesnėse šalies bibliotekose, jis platinamas kai kuriuose Vilniaus miesto knygynuose. Bendra (1-5 numeriuose) publikuotos medžiagos apimtis siekia 10 spaudos lankų, kurie jau sudarytų gana nemažos apimties knygą. Kiekvienas laikraščio numeris ženklinamas S. Daukanto bibliofilų klubo ekslibrisu ir klubo devizu: „Švieskis ir šviesk“.

Pirmajame jo numeryje daugiausia vietos skirta Plungės bibliofilų klubo organizaciniams klausimams ir jo veiklai 1984-2000 m. Čia spausdinamos Žemaičių bibliofilijos sąjūdžio tezės ir bibliofilinės kultūros ugdymo tikslai (Gintautas Černeckis), Vilniaus M. Mažvydo bibliofilų klubo pirmininko, Plungės bibliofilų klubo garbės nario, prof. Domo Kauno įvadinis straipsnis laikraščiu „Žemaičių bibliofilų žingsnis ir žodis“, gydytojo Kęstučio Vaitkaus istorinis apžvalginis straipsnis „Bibliofilinė periodika Plungėje“ (apie savaitraščio „Žemaičių saulutėje“ nuo 1995 m. bibliofilų klubo rengiamus ir kas mėnesį spausdinamus teminius puslapius „Bibliofilo lentynėlė“ tematiką), pristatoma Vilniaus bibliofilų veikla

(Alma Braziūnienė) ir jo renginių ciklas „Penki apsnigti vakarai su reta knyga“ (dr. Irena Kubilienė), supažindinama su Plungės klubo renginiais: nuo 1998 m. kasmet skelbiamu konkursu „Prakalbinta knyga“ ir jo rezultatais (Violeta Bražinskienė), bibliofilų konferencijomis ir joms skirtais pranešimais apie žemaičių asmeninių bibliotekų likimus: „Jono Križostomo Gintilos biblioteka Alsėdžiuose“ (Otilija Juozapaitienė), „Profesoriaus Genučio Procuto dovanotų leidinių su dedikacijomis kolekcija Plungės viešojoje bibliotekoje“ (Violeta Skierienė), „Vaižgantas – lietuviškos knygos riteris“ (Nijolė Lietuvninkaitė). Be to, čia pristatomos skaitytojams šešios aktualios bibliofilų stalo knygos bei Česlovo Vaupšo pamastymai, kokias knygas pirmiausia reikėtų pasirinkti skaitymui. Yra ir informacijos apie klubo veiklos 15-kos metų sukaktį, artimiausius renginius ir kitais klausimais.

Antrajame numeryje daug vietos skirta šalies ir užsienio bibliofilijai. Šiai temai tenka vedamasis „Pagarba knygai“ (Gintautas Černeckis), interviu su prof. Domu Kaunu „XX amžius per knygos pasaulio langus“, pasakojimas „Bibliofilai“, publikuotas 1930 m. „Gaisai“ ir perspausdintas iš Marijos Urbšienės Mašiūtaitės prisiminimų (1966 m.) knygos, o užsienio bibliofilijos istorija ir samprata aiškinama pagal Karlo Klausio Valterio (Karl Klaus Walther) 1987 m. Leipcege išleistame „Knygos meno ir bibliofilijos žodyne“ („Lexikon der Buchkunst und Bibliophilie“) paskelbtą F. M. dr. Felicito Marvinskio (Felicitas Marwinski) straipsnį „Bibliofilija“, taip pat Kęstučio Vaitkaus išverstame Edmondo de Amičio straipsnyje „Knygos pamėgimas“.

Knygotyros klausimai aptariami publikacijose „Kretingos 1918-1940 metų spauda“ (Sigitas Drobenka), „Žemaičių bajoriškosios praeities atšvaitai: Juozo Mickevičiaus rankraštyje...“ (Edmundas Mickūnas), asmeninių rinkinių likimai – straipsniuose „Asmeniniai knygų rinkiniai Žemaitijoje XVII a. pirmoje pusėje“ (dr. Arvydas Pacevičius), „Kunigo J. K. Gentilos asmeninės bibliotekos knygos Kauno apskrities viešojoje bibliotekoje“ (Vilma Mačiulaitytė).

Su S. Daukanto bibliofilų veikla rengiant tradicinį klubo rašinių konkursą supažindinama straipsniuose „Prakalbinus knyga“ (Violeta Bražinskienė), pristatant visuomenei idomiausias bibliofilų rinkinių knygas „Simono Daukanto bibliofilų knygų parodos“ (Otilija Juozapaitienė). Yra informacijos apie klubo bibliofilijos įvykius, tarp jų – apie pasirodžiusį „Plungės“ laikraštį 56-ąjį „Bibliofilų puslapį“, skelbiamą knygai skirtu eilėraščių konkursą ir pan.

Trečiajame „Žemaičių bibliofilo“ numeryje šiuolaikinė bibliofilijos sampratos koncepcija gvildinama Lidijos Tilvikaitės verstame iš rusų kalbos prof. Vilio (Velimiro) Petrickio straipsnyje „Bibliofilija kultūros sistemoje“, taip pat interviu su parengėju prof. Domu Kaunu apie jo sudarytą naują leidinį „Bibliofilai apie asmenines bibliotekas“ (2001 m) ir profesorius straipsnis „Bibliofilija senosios ir šiuolaikinės kultūros sankirtoje“, greta paskelbta bendros M. Mažvydo ir S. Daukanto bibliofilų klubų Vilniuje ir Plungėje rengiamos, tarptautinės konferencijos darbotvarkė ir pranešimų temos.

*Simono Daukanto bibliofilų klubo laikraštis. – Plungė: S. Daukanto bibliofilų klubas. 2000 – 2009 m. Nr. 1-5. ISSN 1392-9100.

Gyvakarų kaimo šviesuoliai

Bažnyčių statytojas prelatas Povilas Pukys

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Šiaulių universitetas

Kupiškio kraštas išugdė nemažą žmonių, dirbusių įvairiose srityse ir garsinusių gimtinę bei visą Lietuvą. Jų buvo ir Gyvakarų kaime (priklausė Salamiesčio parapijai). Paminėsime du: bažnyčių statytoją prelatą Povilą Pukį (1883 12 17–1913 05 26–1964 08 22), kurio 125-osios gimimo metinės praėjo gana tyliai ir jo sesers Paulinos sūnų, istoriką Bronių Dundulį (1909 11 26–2000 09 01), kurio gimimo 100-ąsias metines minime 2009-aisias, Lietuvos tūkstantmečio jubiliejiniiais metais. Prof. B. Dundulis yra pažymėjęs, kad mokslo nebūtų galėjęs pasiekti, jeigu ne jo dėdė – motinos brolis prelatas Povilas Pukys, ne tik bažnyčių statytojas, bet ir ekonominių draugijų steigėjas, spaudos platintojas, 1905 m. Vilniaus Didžiojo Seimo dalyvis.

Povilo Pukio vaikystė

Gyvakarų kaimas, išikūręs prie Kupiškio – Vabalninko vieškelio, priklausė Salamiesčio parapijai. 1840 m. į šį kaimą užkuriomis atėjo Vincentas Pukys veddamas Veroniką Šulniūtę. Jis išaugino du sūnus ir dvi dukteris. Jaunesnioji – Marijona „ištekėjo į ūkį“ tame pačiame Gyvakarų kaime už Povilo Lauciaus, kita dukra „ištekėjo į ūkį“ Buivienių kaime. Sūnui Kazimierui liko ūkis Gyvakaruose, o kitam sūnui buvo nupirktas ūkis Paketurių kaime.

Pukių sodyba tapo visų keliaujančių nakvynės vieta. Čia nakvojo ubagai, žydai ir net čigonai...

Prel. Povilas Pukys savo atsiminimuose rašo, kad senelių trobos, vos pastatytos, sudegė. Po gaisro Vincentas Pukys du mėnesius sirgęs numirė.

Kazimieras Pukys vedė Domicelę Kukenytę (1856–1944).

1883 m. gruodžio 3 d. (12 d. naujuoju stiliumi) Kazimiero ir Domicelės Pukių pirmagimis Salamiesčio bažnyčioje buvo pakrikštytas Povilu. Krikštijo kunigas Velavičius, krikšto tėvai Antanas Kukenis su Marijona Lauciuviene. Vėliau gimė dar du berniukai mirė maži.

Prelatas užrašęs, kad dar visai mažas grįžęs iš bažnyčios susirinkusiems sakydavo pamokslus, todėl jį kaimo žmonės ėmė vadinti kunigėliu, vėliau kiek paaugęs kluone įrengtoje „bažnyčioje“ vaikams „laikė Mišias“.

Septynerių metų pradėjo mokslus pas daraktorių. Raides vedžiojo su bobutės išdrožta iš žasies plunksnos „dacipulka“. Dvi žiemas pasimokęs pas daraktorių (anksti pavasarį ir ilgai rudenį ne tik ganė gyvulius, bet dirbo ir kitus darbus ūkyje), Salamiestyje prie zakristijono mokėsi ministrantu. 1893 m. pradėjo lankyti rusišką pradžios mokyklą Kupiškyje, kurią 1896 m. baigė išmokdamas rašyti ne tik rusiškai, bet gyvendamas bute „ant kvartiros“ ir lietuviškai. Trejus metus Povilą mokė mokytojas Petras Lazarevičius. Nors labai troško mokytis, tačiau arčiausia realinė mokykla buvo Panevėžyje (už 50 km), o 1895 m. mirus tėvui ir našlei motinai ištekėjus už neturtingo, patėvis pristatė prie ūkio darbų.

Gyvakarų kaime tik vienas Povilas Pukys buvo baigęs pradžios mokyklą. Kaime rusiškai rašyti mokėjo tik 6 vyrai. Kadangi Povilas mokėjo dar ir lietuviškai, tai buvo mokyčiausias Gyvakaruose. Tad dažnai jį prašydavo parašyti laišką Amerikon ar kitur bei įvairius prašymus. Povilas kasmet pirkdavo rusišką kalendorių, nes lietuviškų knygų nebuvo. Tačiau Povilo neapleido troškimas tapti kunigu.

Povilą Pukį supažindino su slapta Kupiškyje veikusiu rateliu, kuriame buvo

B. Dundulis tėviškėje. Iš kairės sėdi: motina Paulina Dundulienė (Pukytė), senelė Domicelė Pukienė, dėdė kanauninkas (vėliau prelatas) Povilas Pukys, tėvas Jonas Dundulis. Stovi seserys ir broliai. Iš kairės: Bronius, Genovaitė, Julius, Vanda, Povilas. Apie 1930-1932 m. Kitur – 1935 m.

skaitomos lietuviškos knygos, gaunamos iš Prūsų. Buvo duodamos knygos į namus – skaitymas buvo organizuotas: žinojai iš ko knygą gauni ir kam ją perduodi perskaitęs. Vykdavo susirinkimai, į kuriuos atvykdavo studentai kupiškėnai ar gimnazistai iš kitur.

Skaitydamas rusiškų kalendorius, sužinojo apie homeopatinius vaistus, ėmėsi susirašinėti su homeopatijos vaistine Petrapilyje. Galvojo, kad gydant kitus nebebus laiko galvoti apie kunigystę. 1901 m. gavęs išsirašytas knygas ir vaistinėle vaistų, 1902 m. pradžioje nuvyko į Petrapilį, pasimokyti gaminti vaistus. Tapo Petrapilio homeopatijos labdaringosios draugijos nariu.

1903 m. pabaigoje mirė patėvis. Povilas turėjo pradėti tarnybą kariuomenėje, tačiau buvo atleistas ir ėmėsi ūkininkauti. 1904 m. sugrąžinus lietuvišką spaudą Pukių troboje rinkdavosi kaimo vyrai, Povilas jiems aiškino apie tuometinę politinę situaciją.

1905 m. savo lėšomis nuvyko į Vilniaus Seimą. Parsivežė atsišaukimų ir išdalino Kupiškio valsčiuje. Kupiškio lietuviškų knygų ratelio skaitytojais tapo judėjimo prieš caro valdžią aktyviais veikėjais. Kupiškyje buvo uždaryta liaudies mokykla, atleistas viršaitis.

Povilas Pukys 1906 m. spaudoje surado Jurgio Baltrušaičio straipsnį apie Saleziečių mokyklą suaugusiems Italijoje. Ją baigęs gali tapti ir kunigu. Tačiau motina Povilo neišleido, pasiūlė važiuoti mokytis Liepon. Kaimo žmonės stebėjosi, kad suaugęs sūnus, palikdamas 25 ha ūkį, važiuoja mokytis. Povilas, pasisamdęs 7 klasės gimnazistą, mokėsi privačiai per vasarą dirbdamas ūkio darbus. 1907 m. „Saulės“ švietimo draugijai atidarius suaugusiems valdiškus kursus, išlaikė egzaminus į trečią kursą. 1908 m. Petrograde prie apygardos „Saulės“ draugijos išlaikęs trečio kurso egzaminus gavo aptiekos mokinio teisę. Tais pačiais metais išlaikė egzaminus į Kunigų seminariją Kaune.

Bažnyčių statytojas prelatas Povilas Pukys

Kupiškio rajono Griciūnų kaime ūkininkų Domicelės Kukenytės (1856–1944) ir Kazimiero Pukio (mirė 1895 m.) šeima išaugino du vaikus: Povilą (1882–1964) ir Pauliną (1887–1937). Vėliau šeima persikėlė į Gyvakarų kaimą, kuris buvo pavaldus Kupiškio dvarui Pajuodupėje, isigijo Šulnių šeimai priklausiusius namus.

Povilas, trokšdamas mokslo žinių, 1906–1907 m. privačiai pasimokęs Liepojoje ir 1907 m. lankęs Saulės kursus Kaune,

1908 m. išlaikė egzaminus ir įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1913 m. gegužės 26 d. buvo išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Plungę. Tačiau tais pat metais perkeltas vikaru į Karmelitų bažnyčia Kaune, iš kur po 3 mėnesių sugrąžintas į Plungę.

Pirmojo pasaulinio karo metu, Plungės klebonui Juozui Giniatui pasitraukus, 1915 m. lapkričio 10 d. kun. P. Pukys vyskupijos valdytojo kun. Stakausko buvo paskirtas parapijos administratoriumi iki kol sugrįš klebonas. Šiose pareigose dirbo iki 1918 m. lapkričio 17 d.

Bažnyčios Stalgėnuose statyba

Kun. P. Pukys 1917–1918 m. pastatė pirmąją bažnyčią – Šv. apaštalo Petro ir Povilo medinę bažnytelę Stalgėnuose (tarp Plungės ir Rietavo). Bažnyčios steigėjais laikomi ūkininkas Petras Stonys, paskyręs jos reikalams 15 ha žemės ir Plungės klebonas mons. P. Pukys, organizavęs statybos bei parapijos kūrimo darbus. Iš Vilniaus buvo gautas leidimas pastatyti koplyčią. Išrinktas statybos komitetas važiavo į kurią Kaune dėl patvirtinimo komiteto ir bažnyčios (ne koplyčios) statybos. Medžio medžiagą vokiečiai davė veltui iš kunigaikštienės Oginskienės miško. Visi darbininkai ir meistrai statybos komiteto buvo maitinami (komitetas įkūrė virtuvę). 1918 m. birželio 29 d. buvo pašventinti pamatai. 24 m. ilgio ir 12 m pločio bažnytelė greitai buvo pastatyta ir 1918 m. spalio 3 d. vyskupo P. Karevičiaus pašventinta (vietovę vietoj Stalgės vyskupas pavadino Stalgėnais). 1918 m. lapkričio 23 d. kun. P. Pukys buvo paskirtas minėtos bažnyčios klebonu. Čia tęsė organizacinę veiklą, pradėtą Plungėje: išplėtė labdaros darbus, 1918 m. suorganizavo lietuvišką knygyną, kooperatyvą, jaunimo „Varpo“ draugiją.

1919 m. pavasarį užbaigti bažnyčios vidaus darbai, didysis altorius, pagamintas Darbėnuose, pastatytas Šv. Petro ir Povilo atlaidams. Tais pačiais metais pastatyta nauja klebonija, joje klebonas P. Pukys apsigyveno lapkričio mėnesį. 1920 m. pastatyti nauji tvartai.

1920 m. vyko rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Kun. P. Pukys buvo išrinktas ir valsčiaus savivaldybės narius. Kaip Plungės valsčiaus atstovas važiavo į Telšių apskrities valdybos seimelį.

Dirbdamas Stalgėnuose padėjo įkurti 4 pradžios mokyklas. Stalgėnų bažnyčiai 1921 m. suteiktos parapijos teisės (nauja parapija įkurta iš Plungės, Rietavo ir Kulių parapijų).

Išdirbęs Stalgėnuose 3 metus ir kelis

mėnesius kleb. P. Pukys perkeltas į naują parapiją.

Žemaičių Kalvarijos klebonas

1922 m. vasario 1 d. kun. P. Pukys buvo paskirtas klebonu į Žemaičių Kalvariją, pakeisdamas čia jau 21 metus išdirbusį kun. Joną Piotrauską. Čia jis per penkėtą metų atliko ženklių darbų: sutvarkė bažnyčią, skarda apdengė bažnyčios stogą ir bokštus, Kryžiaus kelių kolpyčias, įtaisė du varpus (varpus nuliedino Liepojoje, vietoj vokiečių išvežtųjų), pastatė ūkio trobesių, platino spaudą, įkūrė smulkaus kredito draugiją, sėkmingai veikusią iki 1944 metų.

1925 m. kun. P. Pukys buvo paskirtas Alsėdžių dekanu, o 1927 m. perkeltas į Telšių katedrą garbės kanauninku.

Plungės klebonas

1928 m. sausio 1 d. paskirtas klebonu į Plungę užbaigti bažnyčios statybos darbus. Plungėje kun. P. Pukys dirbo iki 1945 m. liepos 10 d. (kitur rašoma iki liepos 30 d.), kol okupacinės valdžios buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą. Iš Sibiro grįžo palaužta sveikata, buvo altarista Tirkšliuose, kur 1964 m. Viešpats pašaukė į amžinybę.

Be jau minėtos Stalgėnų bažnytelės, Plungės klebonas P. Pukys pastatė dar dvi bažnyčias: Pakutuvėnų (tarp Plungės ir Kulių) ir 1933 m. užbaigė dar 1905 m. pradėtą statyti didžiulę Plungės bažnyčią.

Plungės bažnyčios statyba

P. Pukys atvykęs į Plungę 1928 m. sausio 1 d. sakydamas pamokslą priminė, kad prieš 9 metus išvykdamas iš Plungės paliko parapijiečius, kurie vieni užaugo, kiti pražilo, tačiau bažnyčia kaip buvo, taip ir stovi neužbaigta. Kunigas kalbėjo: „Vienas aš to pastato pajudinti negalėsiu. Reikės dirbti kartu... Aukokite kas kiek galite. Iš sakyklos sekma dieniais paskaitysiu, kiek kas davė, ir aš su jumis pasimelsim kartu už aukotojus“. Klebono raginimas neliko be atsako – iki gegužės mėnesio buvo suaukota per 25000 litų, tad buvo galima imtis rimtų statybos darbų. 1913 m. sustoję statybos darbai vėl pajudėjo. Buvo išmūrytos pirmo aukšto sienos iki langų, altoriaus gale truputį aukščiau. Iki konsekracijos dienos statyboms buvo išleista 538,534 litai 20 centų. Konsekracijos dienai liko 126,702 litai skolos.

Pseudoromantinio stiliaus mūrinė bažnyčia 1933 m. rugsėjo 24 d. konsekreuota Šv. Jono Krikštytojo vardu. Tačiau bažnyčios įrengimo darbai buvo tęsiami iki 1940 m.: pagaminti septyni ažuoliniai altoriai, 500 vietų ažuoliniai suolai, šventorius aptvertas mūro tvora.

1928–1940 m. buvo surinkta brutto pinigais 873,092 litai 68 centai (iš viso pajamų buvo surinkta per milijoną litų). Kun. P. Pukys atsiminimuose rašo: „Statomos bažnyčios komiteto raštinės ir žmogaus atskiros nebuvo. Nei vienas litas nebuvo paimtas neišdavus numeruoto kvito. Per visus 1928–1940 metus išduota 21766 numeriai. Visi pinigai surinkti ar paskolinti mano vieno buvo pakvituojami. Sulig numeruotais kvitais įrašoma į pajamų knygą. Darbas ėjo įvairiausiose šakose. Mano vieno buvo apmokėta išlaidos ir paimta pakvitavimai. Išlaidų visi kvitai mano ranka surašyti į išlaidų knygą. 1934 metais nugriauta medinė bažnyčia, išstovėjusi 136 metus“.

1938–1939 m. pastatyta didžiulė parapijos salė. 1934–1936 m. pastatyti moterų

Nukelta į 16 p.

Lietuvos kariuomenės atkūrimo 90-mečiui**Mokytojas Juozas Bloznelis (1895-1923)****Gintaras LUČINSKAS, Alytus**

Juozas Bloznelis (1895-1923), mokytojas, šaulys. 1923 m. vasario 8 d. lenkų karių (partizanų?) Merkinės vlsč. nužudytas ir įmestas į Nemuną. Apie 1919 m. (nuotrauka iš A. Antanevičiaus kolekcijos)

Juozas Bloznelis gimė 1895 m. gegužės 8 d. Alytaus apskrityje, Merkinės valsčiuje, Ryliškių kaime, ūkininkų Zigmo Bloznelio ir Marijonos Remeikaitės šeimoje. Tėvai turėjo 12 ha žemės. 1904 m. rudenį tėvas Zigmas užsikrėtė dėmėtąja šiltine ir mirė, našlaičiais palikęs 4 sūnus – Juozą (9 m.), Vinčą (7 m.), Antaną (5 m.) ir Leopoldą (2 m.).

Juozas pradžios mokslą ėjo Merkinės dviklasėje mokykloje, paskui lavinosi namie. Gimnazistas Julius Bloznelis (Juozo pusbroliis) 1906-1907 m. žiemą, gyvendamas tėviškėje, Ryliškių kaime, buvo suruošęs kursus ir mokė savo pusbrolius bei kitus kaimo vaikus lietuvių kalbos, skaičiavimo bei rašymo. Tas pats Julius Bloznelis Ryliškių kaime 1911 m. įkūrė kooperatinį knygynėlį, kuriuo naudojosi jaunimas ir visi susipratę apylinkės lietuviai. Kiekvienas skaitytojas kas mėnesį mokėjo po 10 kapeikų. Už surinktus pinigus buvo perkamos lietuviškos knygos iš Vilniaus lietuvių knygų fondo. 1914 m. kilus I pasauliniam karui, knygynėlyje buvo daugiau kaip 300 egz. įvairaus turinio knygų. Šios Ryliškių kaimo jaunimo bibliotekėlės nariu buvo ir Juozas Bloznelis. Ryliškių jaunimas buvo blaivus, svaigalų nevarė. Susirinkę sekmadieniais pasilinksminėti, dažniausiai žaisdavo ratelius ir kitokius žaidimus, padainuodavo, kartais vienas kitas padeklamuodavo. 1913-1914 m. parengė ir pastatė kelis scenos vaizdelius.

1915 m. rugpjūčio mėn. vokiečių kariuomenė Merkinę užėmė beveik be mūšio, kraštas nedaug nukentėjo. Tačiau

iškilo labai svarbus švietimo reikalas, nes daug kultūrininkų pasitraukė Rusijos gilumon, ir mokyklos liko be mokytojų. Merkinėje dar prieš karą buvo įsteigtas švietimo draugijos „Rytas“ skyrius. Šios draugijos veikėjai ėmėsi organizuoti Merkinės valsčiuje pradžios mokyklas, parinkti joms mokytojus. Tuo metu kadrinių mokytojų Merkinės apylinkėse nebuvo, tad buvo kviečiami prasilavinę asmenys ir Rusijon nepasitraukę moksleiviai. Iš jų reikėjo parinkti kandidatus į mokytojus. 1915 m. rudenį pradinės mokyklos buvo suorganizuotos Ryliškių, Raitininkų, Ilgininkų, Gudakiemio, Puvočių, Masališkių, Česukų, Randamonių, Jablanavo kaimuose. Tėvai mokytojams už darbą atsilygindavo maisto produktais.

Juozas Bloznelis mokytojauti pradėjo 1917 m. spalio 20 d. Merkinės valsčiuje, Druskininkų kaime. Vokiečių okupacinė valdžia mokykloms tikrinti buvo paskyrusi inspektorių – prūsų lietuvį Martinkų, kuris neblogai mokėjo kalbėti lietuviškai. 1918 m. vasarą, atostogų metu, Dauguose inspektorius surengė mokytojams pasitobulinimo ir vokiečių kalbos kursus, kuriuose dalyvavo ir mokytojas J. Bloznelis.

Merkinės valsčiuje 1918 m. susidarė mokytojų kuopelė „Merkinės mokytojų sekcija“, kurios valdybos narys ir išdininkas buvo Juozas Bloznelis. Nors ši sekcija gyvavo tik kelis mėnesius, buvo surinkta 91 markė 40 skatikų, kuriuos vėliau J. Bloznelis persiuntė profesinės mokytojų sąjungos laikraščio „Beraštis“ redakcijai į Marijampolę – laikraščio leidybai paremti.

1918 m. pabaigoje Dainavos krašte atsirado plėšikų gaujų. Dažniausiai plėšikai užpuldinėjo turtingesnius, nuošaliau gyvenančius ūkininkus, atimdavo pinigus, vertingesnius daiktus, net nužudydavo. Pietų Lietuvoje 1918 m. pabaigoje – 1919 m. pradžioje daug kur telkėsi neformalus ginkluotų vyrų savigynos būriai. Jie gindavo ūkininkus nuo besitraukiančių vokiečių kareivių plėšikavimo. Iš tokių savigynos būrių 1919 m. vasarą ir kūrėsi pirmieji šaulių būriai.

Kai lenkai želigovskininkai 1919 m. rugpjūčio mėn. okupavo Merkinę bei aplinkinius kaimus, tarp Merkinės ir Alytaus liko tuščias tarpas – „niekieno žemė“, kurios niekas nesaugojo. Lenkų kareiviai į šiuos plotus pradėjo eiti plėšikauti, grobti iš žmonių maistą, gyvulius. Tada Merkinės apylinkėse užvirė partizanų kovos su įsibrovėliais lenkais. Vyrų saugojo savo apylinkes jose patruliuodami, operatyviai iš gyventojų rinkdami žvalgybinę informaciją, taip pat patruliuojo prie Nedzingės, apie Raitininkus,

Merkinės gimnazijos mokinės su mokytojais. Pirmas iš kairės sėdi J. Bloznelis. 1922 m. (nuotrauka iš G. Lučinsko kolekcijos)

Mokytojų šaulių J. Bloznelio laidotuvių Alytuje, Vilniaus g., 1923 m. gegužės 13 d. (nuotrauka iš A. Antanevičiaus kolekcijos)

Ryliškius ir Savilionis. Partizanai turėjo vokiškų šautuvų ir rankinių granatų. Vadovaujami Liudviko Prieskienio, jie rengė rikiuotės pratimus, mokėsi elgtis su ginklais, darė gimnastikos pratimus ir ruošėsi atremti priešą. Susidūrimai būdavo labai dažni. Partizanai sugebėjo sėkmingai gintis, o jei lenkų plėšikaujantiems kariais pavykdavo kuriame nors Ryliškių krašte prisiplėšti, tai pastodavo jiems kelią, užpuldavo, atimdavo grobį. Kelis kartus buvo rimtai su jais susirėmę, net vieną nušovė. Tose kovose labiausiai pasižymėjo Ryliškių gyventojai: vieni stėjo savanoriais į kariuomenę, kiti tapo partizanais ir šauliais. 1919 m. pirmieji Ryliškių partizanų-šaulių būrio organizatoriai buvo Jurgis Čaplikas ir Juozas Bloznelis, kuris Alytaus švietimo komisijos paskyrimu nuo 1919 m. rugsėjo 20 d. dirbo Ryliškių, o nuo 1920 m. rugsėjo 15 d. – Merkinės pradinė mokyklų mokytoju. J. Bloznelis 1919 m. rugpjūčio mėn. baigė mokytojų kursus Marijampolėje. Jis buvo darbštus, rūpestingas, mokinių mylimas, žmonių gerbiamas mokytojas. Mokytojaudamas Dainavos krašte, sugebėjo patraukti jaunimą ir įkvėpti Tėvynės meilę. Todėl gausūs būriai stėjo į šaulių-partizanų ir savanorių eiles.

1919 m.–1920 m. vasarą Lietuvos kariuomenės užnugarį kovose su įsibrovėliais lenkų kariais prie Merkinės dengė Ryliškių šauliai. Be to, jie ir patys dalyvavo užtvėriamose kautynėse su besiveržiančiais lenkų legionieriais ruože tarp Nedzingės ir Merkinės. Ryliškių ir Nemunaičio šauliams dar teko kitas sunkus uždavinys: 1919 m. rudenį neutralizuoti lenkų Panemunės šaulių (lenk. Strzelcy Nadniemenscy) veikimą dešiniajame Nemuno krante nuo Krikštonių vienkienio iki Sudvąjų prie Alytaus.

1920 m. gegužės mėn. į Raitininkų kaimą atėjo 40 lenkų kareivių ir ėmė daryti kratas. Iškrėtę ir rekvizavę įvairius daiktus, juos paliko ten pat, o patys patraukė į Makniūnų dvarą. Devyni Savilionių kaimo partizanai Makniūnų miške, netoli Makniūnėlio ežero, surengė pasalą ir susikovė su jais, sužeisdami lenkų kareivį ir arkli. Priešai grįžo į Raitininkus, ir palikę arklius vėl pradėjo pulti. Smarkus susišaudymas truko kelias valandas, tačiau lenkų kariai, nežiūrint nelygios jėgų persvaros, bijodami lįsti gilyn į mišką, pasitraukė ir iš Raitininkų išsinešdino.

1920 m. rudenį Ryliškių partizanų būrys gavo įsakymą pulti ir užimti Merkinę. Ji buvo užimta be pasipriešinimo, tačiau su lenkų kariais susikauti neteko, nes jie jau buvo iš ten pasitraukę ir įsitvirtinę kitoje Merkio pusėje. Į Merkinę atvyko Lietuvos kariuomenės 1-ojo pėstininkų pulko III batalionas, vadovaujamas karininko Vlodo Skorupskio. Šio bataliono kariai ir lietuvių partizanai puolė priešininkų įtvirtinimus ir po smarkių kautynių išvijo juos iki Lenkijos-Lietuvos demarkacinės linijos. Po šių kautynių 1-asis pulkas pasitraukė į kitas vietas kautis, o Ryliškių partizanų būrys liko saugoti ir palaikyti tvarką šioje vietovėje. Sargybą teko eiti ant Merkio tilto, kad priešai vėl nemėgintų užimti Merkinės ir jos apylinkių. Neutralioje zonoje 7 ginkluoti lenkų kareiviai užpuolė Šunupio kaimą ir atiminėjo iš gyventojų daiktus. Partizanai Z. Zeziulevičius, V. Prieskienis, L. Jančiauskas ir P. Margis susikovė su jais ir vieną kareivį nušovė, o kitą sužeidė, taip priversdami plėšikus pasitraukti.

Tęsinys kitame numeryje

Merkinė. Antras iš kairės stovi J. Bloznelis, apie 1922 m. (nuotrauka iš G. Lučinsko kolekcijos)

Šalčininkų krašto Eišiškių valsčiaus lietuviškos mokyklos (1939-1944 m.)

Jovita NIŪNIAVAITĖ-LESIENĖ, Antanas LESYS

Jovita Niūniavaitė-Lesienė ir Antanas Lesys

Eišiškių apskritis ir Eišiškių valsčius

Eišiškių apskritis buvo dabartinės Lietuvos ir Baltarusijos teritorijoje, į pietus nuo Vilniaus. Plotas 2224 km², 77920 gyventojų (1942 m.), centras Eišiškės. Apskritis buvo sudaryta 1791 metais iš dalies Lydos apskrities žemių. Iki 1795 metų priklausė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vilniaus vaivadijai, 1795 metais prijungta prie Rusijos imperijos Vilniaus gubernijos Lydos apskrities.

Pagal 1939 metais spalio 10 d. savitarpio pagalbos su Sovietų Sąjunga sutartį, Vilnius ir mažesnioji Vilniaus krašto dalis, tad ir Eišiškės, buvo gražintos Lietuvai. 1939 metais spalio 30 dieną sudaryta Valkininkų apskritis, į kurią įėjo Eišiškės, Rūdninkų, Šalčininkėlių, Turgelių, Valkininkų, Varėnos II valsčiai. Eišiškių miestelis tapo Valkininkų apskrities valsčiaus centru, o netrukus į jį buvo atkeltas ir apskrities centras. 1940 metais

vasario 8 d. Valkininkų apskritį panaikinus, Eišiškės, kaip ir buvę Valkininkų apskrities Rūdninkų ir Valkininkų valsčiai jau priklausė Trakų apskričiai. Likusieji Valkininkų apskrities Turgelių ir Šalčininkėlių valsčiai buvo prijungti prie Vilniaus apskrities.

1940 metais birželio 15 dieną TSRS okupavo, o rugpjūčio 3 dieną ir aneksavo Lietuvą. Netrukus, 1941 metais birželio 22 dieną, Vokietijos kariuomenė užėmė Lietuvos teritoriją.

1942 metais balandžio 1 dieną vėl sudaryta nauja Eišiškių apskritis. Lietuvą okupavę vokiečiai sudarė apskritį iš dalies Trakų ir Vilniaus apskričių bei dalies Varanavo rajono. 1941-1944 metais ji priklausė Ostlando Lietuvos generalinės srities Vilniaus krašto apygardai. 1942 metais surašant gyventojus, 47,7 proc. apskrities gyventojų užsirašė lietuviais, 45 proc. – lenkais, 7 proc. – gudais ir rusais. Lietuviškus vardus turinčių gyvenviečių pavadinimai apskrities ribose sudarė 92 %. Kaimuose dar visur skambėjo lietuviška daina. Eišiškių apskritis panaikinta 1944 metais liepos mėnesį. Apskirtyje buvo šie valsčiai: Benekainių, Dieveniškų, Eišiškių, Kaniavos, Šalčininkų, Valkininkų ir Varėnos II.

Eišiškių valsčius buvo atkurtas 1919 metais rugsėjo 26 dieną. Nuo 1922 metų Eišiškių valsčius priklausė Naugarduko vaivadijos Lydos apskričiai.

Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, Eišiškių valsčius nuo 1939 metų spalio 30 dienos priklausė Valkininkų apskričiai; nuo 1940 metų vasario 8 dienos - Trakų apskričiai; nuo 1942 metų balandžio 1 dienos - Eišiškių apskričiai.

1942 metais Eišiškių valsčiuje buvo

16996 gyventojų: lietuvių - 5034 (29,3 proc.); lenkų - 10944 (64,4 proc.); gudų - 855 (5,0 proc.); rusų - 41 (0,2 proc.).

Iki 1950 metų birželio 20 dienos Lietuvoje buvo valsčiai ir apskritys. Po to – apskritys ir sritys. Sritys panaikintos – 1953 metais liepos 1 dieną.

Per 1950 metų birželio 20 dienos administracinę reformą Eišiškių valsčius buvo panaikintas, įsteigtas Eišiškių rajonas (plotas – 776, 11 km²). Eišiškių miestelis tapo rajono centru. Rajonas sudarytas iš buvusių Trakų apskrities 30 apylinkių. 1959 metais buvo 20 apylinkių, 1 rajono pavaldumo miestas Eišiškės ir Valkininkų miestelis. 1954 metais šiek tiek keitėsi rajono ribos. 1962 metais prie Eišiškių prijungtas Šalčininkų rajonas, o Čebatorių, Dargužių, Pošalčių, Urkonių ir Valkininkų apylinkės perduotos Varėnos rajonui.

Eišiškės buvo Eišiškių rajono pakraštyje, todėl jo centras 1972 metais buvo perkeltas į Šalčininkus. Eišiškių rajonas buvo pavadintas Šalčininkų rajonu.

Antanas Salys

Šiame straipsnyje yra pateikta statistinė medžiaga apie Eišiškių valsčiaus lietuviškas pradžios mokyklas 1941-1942 mokslo metais (vokiečių okupacija) iš Antano Salio rankraščių fondo (F 111-192). Ji aptikta Vilniaus nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos rankraščių skyriuje.

Žymus lietuvių kalbininkas, profesorius Antanas Salys gimė 1902 metais liepos 21 dieną Reketėje (Kretingos rajonas), 6 km į pietryčius nuo Salantų. Jis mirė 1972 metais liepos 31 dieną Filadelfijoje (JAV). A. Salys 1923-1925 metais Lietuvos universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, 1925-1929 metais Leipzigo universitete – baltistiką, slavistiką ir indoeuropeistiką, 1929 metais Hamburgo universitete – eksperimentinę fonetiką. 1930-1939 metais dėstė Vytauto Didžiojo universitete, 1939-1943 metais - Vilniaus universitete. 1944 metais pasitraukė iš Lietuvos, iš pradžių Vokietijon, vėliau išvyko į JAV. A. Salys sudarė detalią lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją ir parengė pirmąjį lietuvių kalbos tarmių žemėlapi. Jis buvo vienas iš žurnalo „Gimtoji kalba“ steigėjų ir redaktorių.

Tuometinis Jašiūnų-Šalčininkėlių valsčius informavo, kad A. Salys paruošė valsčiaus pavardžių ir vietovardžių žodyną (Vilniaus balsas. 1940. Nr. 27.).

Vincas Martinkėnas

Rašydami straipsnį rėmėmės archyvine medžiaga, spauda, literatūra, taip pat ir Vinco Martinkėno knyga „Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919-1939 metais“ (Vilnius, 1989).

Vincas Martinkėnas buvo Vilnijos krašto veikėjas, istorikas, pedagogas, enciklopedininkas, mokslinių bibliotekų bendradarbis. Jis rašė „Visoms kartoms rūpėjo ir rūpės krašto gerovės, kultūros, mokslo kilimas ir tautos gyvasties išlaikymas“.

Vilnijos krašto švietėjas gimė Ignalinoje 1906 metais. 1927 metais baigė Vilniaus lietuvių Vytauto Didžiojo gimnaziją, 1935 metais – Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Trisdešimt metų mokytojavo įvairiose Vilniaus krašto mokyklose. 1932-1939 metais Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje dėstė lietuvių kalbą ir istoriją. Po karo dirbo mokytoju Vilniaus mokyklose, vadovavo Vilniaus pedagoginiame institute Istorijos fakulteto Visuotinės istorijos katedrai, buvo dekanas (1945-1950 m.), po to – redaktorius Mažosios lietuviškos tarybinės enciklopedijos redakcijoje (1953-1971). Anksti pradėjo bendradarbiauti Vilniaus lietuvių spaudoje. Aktyviai dalyvavo įvairių prieškarinio Vilniaus krašto lietuvių visuomeninių ir švietimo organizacijų veikloje.

V. Martinkėnas mirė 1997 metais gruodžio 4 dieną.

1995 metais V. Martinkėnas buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordino 1-ojo laipsnio medaliu, o 1997 metais gegužės 7 dieną - LDK Gedimino 3-ojo laipsnio ordinu.

Lietuviškas pradžios mokyklas lankė ir tikrino Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento inspekcija (inspektorai Viktoras Papečkys, Jonas Mudenas, Jonas Miškinis ir kt.) Tai matyti iš mokyklų lankymo apyskaitų. Archyviniai duomenys nėra išsamūs. Trūksta žinių apie kai kurių mokyklų mokinių skaičių arba dėstomąją kalbą. Pasitaiko netikslumų apie pamokose vartojamą kalbą: mokyklų sąraše nurodyta viena kalba, o atskirų mokyklų apyskaitose - jau kita. Kai kuriais metais trūksta žinių apie kurios nors mokyklos veiklą, nors tiek ankstesniais, tiek ir vėlesniais metais ji veikė. Apie archyvų dokumentuose rastus netikslumus jau rašė Lietuvos geografai ir kartografas Petras Gaučas.

Tęsinys kitame numeryje

Buvęs lietuviškos Eišiškių miestelio pradžios mokyklos pastatas. Dabartinė mokykla

Eišiškių miestelio lietuviška mokykla veikė Antano Smetonos laikais statytame pastate

Atsisveikinome su maestro Jurgiu ir jo smuikeliu

Vytauto Monkevičiaus nuotr.

Lietuva atsisveikino su maestro Jurgiu Gaižausku. Kompozitorius, smuikininkas, dirigentas mirė būdamas 87-erių metų, palikęs didelį įnašą šalies muzikiniame gyvenime. Su jo vardu artimai susijęs ir Trakų rajono kultūros gyvenimas, kuriam J. Gaižauskas skyrė apie 30 kūrybingiausių savo metų.

Amžinai besišypojęs, kupinas optimizmo maestro yra sukūręs per 500 instrumentinių ir per 600 vokalių įvairių žanrų kūrinių, apie 40 metų scenoje gyvavusią operą vaikams „Buratinas“. J. Gaižauskui buvo suteikti nusipelnusio kultūros ir švietimo darbuotojo, nusipelnusio meno veikėjo garbės vardai, skirtos J. Švedo bei Lietuvos valstybinės premijos, apdovanotas IV laipsnio Gedimino ordinu.

Nuo 1965 m. J. Gaižauskas buvo visų respublikinių dainų švenčių, populiariosios liaudies kapelų šventės „Grok, Jurgeli“ vyriausiasis dirigentas.

J. Gaižauskas beveik 30 metų vadovavo legendinei Trakų liaudies kapelai „Galvė“. Šis meno saviveiklos kolektyvas garsėjo ne tik šalyje, bet ir užsienyje, buvo

tapęs savotiška Trakų vizitine kortele. Maestro vadovaujama kapela buvo labai profesionali, populiari ir mylima žiūrovų, jos pasirodymai keldavo ovacijų audrą. Nepakartojamą žavesį skleidė ir jos vadovas – visada su plačia šypsena veide ir smuikeliu. „Galvės“ kapeloje užaugo, subrendo ne vienas Trakų rajono muzikantas, dainininkas, dabar skleidžiantys iš maestro išmoktas profesionalumo, nuosirdumo, atsidavimo menui pamokas.

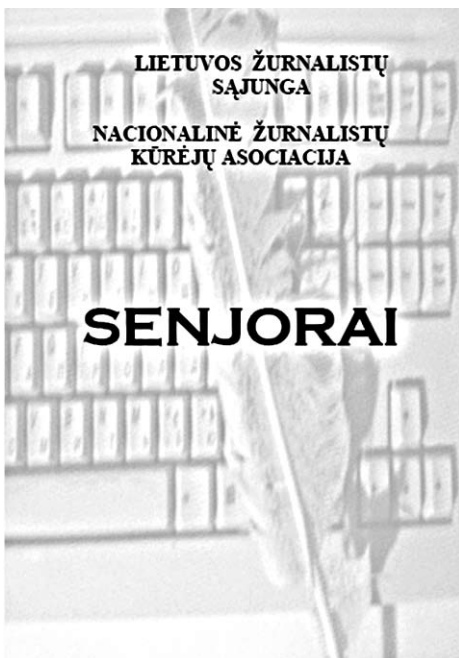
Maestro lyg savo mylimą vaiką brangino „Galvės“ kapela, pats kruopščiai rašė jos istoriją, kaupė nuotraukas, publikacijas.

J. Gaižauskas, būdamas iškili asmenybė, gyvenime buvo paprastas ir mielas, tolerantiškas žmogus. Su žmona Zoselė išaugino gausų pulką vaikų, anūkų ir proanūkių. Pernai anapilin išėjus žmonai, maestro pasijuto labai vienišas, neteko jam būdingo noro džiaugtis gyvenimu ir kiekviena diena.

Visa Lietuva neteko iškilios asmenybės, kuri savo vardą įrašė į istoriją.

Parengė Sigita NEMEIKAITĖ

Knyga apie žurnalistikos veteranus

Lietuvos žurnalistų sąjunga ir Nacionalinė žurnalistų kūrėjų asociacija

250 egz. tiražu išleido knygą SENJORAI. Joje - Žurnalistų sąjungos senjorų klubo 139-ių narių kūrybinės biografijos; tai savotiškas klubo narių žinynas. Knygos sudarytojas – žurnalistikos veteranas Jonas Vėlyvis.

Skaudu, tačiau beveik ketvirtadalis knygoje aprašytų senjorų jau išėję Anapilin. Tuo tarpu kiekvienas gyvas rašo apie save taip, kaip jam atrodo geriau ir gražiau: pamini darbovietes ir išleistas knygas, oficialųjį nuopelną įvertinimą ar įdomesnius asmeninio gyvenimo momentus ir t. t. Kiekvienam reikėjo sutilpti į vieną knygos puslapį.

Senjorų klubo pirmininkas Stanislovas Pleskus knygos išangoje „Kelio pradžia“ trumpai supažindina su Senjorų klubo istorija (susikūrė 1990 m.) ir jo veikla.

Tenka apgailestauti, kad kai kurie žurnalistikos senjorai nesiteikė pateikti leidiniui žinių apie save. Ką gi, tai jų reikalas – demokratija yra demokratija.

„Vorutos“ inform.

Sveikiname

Sveikiname ilgametę „Vorutos“ laikraščio ir „Vorutos“ leidyklos leidžiamų knygų redaktore, mamą ir močiutę Gražiną ZALECKYTĘ gražaus jubiliejaus proga. Dėkojame už nuoširdų darbą, draugiškumą, pakantumą ir ištvermę. Tėlydi Jus Dievo palaima.

Jūsų bendradarbiai „Vorutos“ ir „Trakų žemės“ redakcijos darbuotojai: Aleksandras Adamkavičius, Auksė Kėkytė, Daiva Sedlikovska, Albina Trečiokienė, Viktorija Vaškytė, Birutė Žemaitaitytė, Juozas Vercinkevičius

Apie lietuvių pavardžių lenkinimą ir lenkiškas raides

Akad. prof. habil. dr. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

carinės Rusijos draudimą vartoti iprastines lietuvių raides, keisti jas rusiškoms. Tada carinis valstybės sekretorius N. Miliutinas rašė generalgubernatoriui M. Muravjovui: „Ką pradėjo kardas, tai dabar užbaigs raidės“. Akivaizdi analogija: gen. Želigovskis pradėjo kardu Vilniaus krašto pavergimą, dabartiniai lenkintojai nori jo darbą užbaigti raidėmis. Tada Muravjovui neišdege, nes pasipriešino visa lietuvių tauta. Prisiminkime knygnešių gadynę. Ar pasipriešinsime dabar?

Norima dalį mūsų tautos sunaikinti mūsų pačių rankomis. Kad nebūtų kam sutrukdyti!

Antai Vilnijos lenkų pavardė *Kiškėl* dar primena *Kiškėlį*, bet ją parašius lenkiškais raidėmis *Kiszkiello* – jau visai kas kita: tikras lenkas! Plg. pavardę *Gervelė* (iš *Gervė*) ir *Gierwiello*, *Vabalevičius* (iš *Vabalas*) ir *Wobolewicz*, *Žvirbliauskas* (iš *Žvirblis* su lenkų kilmės priesaga *-auskas*, kuri, beje, Lenkijoje dedama prie vietovardinės, o ne asmenvardinės kilmės vardų) ir *Żwirblewski*. Dar panagrinėkime Lietuvos

lenkų pavardę *Čepulkauskas*, jos lenkiškai tarties variantą *Čepulkowski*. Ši pavardė savo kilme susijusi su krikštavardžiu *Steponas*. Lenkiškai šis vardas skamba *Szezezan*. Lietuvių lūpose virsta *Čeponas*. Iš čia turime trumpinį *Čepas* (yra tokia pavardė). Jos mažiškinė forma *Čepulis* (ir tokia pvardė yra) pagal bendrinių žodžių darybinį modelį *mergelė* – *mergelka* virto *Čepulka*, po to sulenkinta pridėjus priesagą *-auskas* (*-ovskis*). Be lietuvių kalbos, ši pavardė jokia būdu negalėjo atsirasti. Jos turėtojo protėviai ir jų kaimynai būtinai turėjo kalbėti lietuviškai. Bet parašius *Czepulkowski* (ar *Czapulkowski*) – ko nelenkiška pavardė!

Manau, šių kelių pavyzdžių pakanka norint įsitikinti, kur veda mūsų pavardžių lenkiškosios raidės. Svyruojančios tautinės savimonės žmonės (o tokių Vilniuje yra daugiausia) jos įtikins esančius „tikrais lenkais“. Užbaigs Želigovskio kardu pradėtą šio krašto lietuvių lenkinimą. Tesusimasto mūsų valdžios vyrai, siekiantys aukoti tautos gyvastį dėl tam tikrų laikinų interesų.

Gyvakurų kaimo šviesuoliai

Bažnyčių statytojas prelatas Povilas Pukys

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Šiaulių universitetas

Atkelta iš 13 p.

namai (bendrabučiai) iš 17 kambarių, kurių dalis pavesta vienuolėms širdietėms.

Pakutuvėnų bažnyčia

Įdomi Pakutuvėnų bažnyčios atsiradimo istorija. Plungės klebonas mons. P. Pukys, prasidedant Antrajam pasauliniam karui davė įžadus: jei Dievas karo metu apsaugos Plungę ir nesudegs bažnyčia ir miestas, tai klebonas padėsias parapijos komitetui pastatyti bažnyčia Pakutuvėnų kaime.

Karo metu Plungėje nebuvo iššautas nė vienas šūvis. Reikėjo pažadą vykdyti. Ir prel. P. Pukys 1941–1943 m. savo lėšomis pastatė mūrinę bažnytelę, apmokėjo jos vidaus įrengimo išlaidas. 22 m ilgio ir 12 m pločio bažnyčia tituluota Šv. Antano Paduviečio vardu. 1943 m. rugsėjo mėnesį vysk. Vincentas Borisevičius ją pakonskavo.

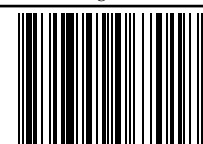
Prelatas Povilas Pukys, galvodamas apie Lietuvos ateitį, rėmė jaunimą,

siekiantį mokslo. Tad globojo ir sesers šeimą. Nors ji buvo ir pasiturinti (turėjo 26 ha žemės), tačiau nebūtų išstengusi vaikų leisti į mokslo. Tad sesers vaikai, dėdės remiami, baigė aukštuosius mokslus. Tarp jų ir Bronius Dundulis.

Telšių vyskupui tarpininkaujant popiežius Pijus XII kun. Povilą Pukį 1940 m. vasario 19 d. paskyrė savo rūmų prelatu.

Sibire ir sugrįžus į Lietuvą

Plungėje Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje prel. P. Pukys klebonavo iki 1945 m. liepos 10 d., kada jį bolševikai suėmė ir nuteisė. Iš Sibiro grįžo beveik po dešimties metų – 1955 m. vasario 15 d. buvo paleistas į laisvę. Grįžo palaužta sveikata. Buvo Tirkšlių Kristaus Karaliaus bažnyčios altaristas, vėliau toms palaimoms pareigoms perkeltas į Žemaičių Kalvariją. Čia 1964 m. rugpjūčio 22 d. Viešpats jį ir pasišaukė pas save. Palaidotas Žemaičių Kalvarijos kapinėse.

Voruta Visos prekių ženklo teisės saugomos 9 771392 067018	Prenumeratos indeksas 0135	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė – Vaivadienė, dr. Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, dr. Kęstutis Petrulis, Gediminas Paviržis, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, akad. prof. habil. dr. Zigmas Zinkevičius, Juozas Vercinkevičius (vyriausiasis redaktorius). © Voruta, 2008. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimties leidimo metų. Rengėjas (leidėjas) – VšĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorių Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išsina kas antrą šeštadienį. Apimtis – 4 sp. l. Rinko ir maketavo „Vorutos“ leidykla. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks.: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66, mob. (8 605) 19 302. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, el. p. redaktorius@voruta.lt. Spausdino AB spaustuvė „Titmagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Tiražas 1200 egz.	Ieva Jankutė, Lietuva Tadas Stomma, JAV Marija Remienė, JAV Bronius Saplys, Kanada Spaudos radijo ir televizijos remimo fondas Vilniaus krašto lietuvių sąjunga išeivijoje Laiškams: „Voruta“, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai, LIETUVA. Tel. faksas: (8 528) 5 53 31; (8 528) 5 12 66 El. paštas: vorutosfondas@voruta.lt, voruta@voruta.lt Interneto svetainė: http://www.voruta.lt Redakcija: Albina Trečiokienė (buhalterė), Auksė Kėkytė (redaktorė), Viktorija Vaškytė, Birutė Žemaitaitytė, Juozas Vercinkevičius
--	-----------------------------------	--	--